

Abant Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Abant Social Sciences

2023, 23(1): 315-333, doi: 10.11616/asbi.1215348

Büyük Selçuklu Devleti Tarihinde Dönüm Noktaları: Nesa ve Serahs Savaşları

Turning Points in the History of the Great Seljuk State: The Wars of Nesa and Serahs

Ömer ÇİFTÇİ^{ID}

Geliş Tarihi (Received): 06.12.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 20.01.2023

Yayın Tarihi (Published): 30.03.2023

Öz: Türk-İslam tarihinde büyük izler bırakmış devletlerin kuruluşunda her zaman onların kaderini belirleyen önemli savaşlar olagelmıştır. Bu devletlerden birisi de Büyük Selçuklu Devleti'dir. Büyük Selçuklu Devleti'nin 1035 ve 1038 yıllarında yaptıkları Nesa ve Serahs savaşları kendilerinin bölgede ki kaderini büyük oranda etkilemiştir. Zira bu savaşlar sonucunda aldıkları galibiyetler ile birlikte bölgede söz sahibi oldukları gibi Büyük Selçuklu Devleti'nin de kuruluş temellerini atmışlardır. Bu çalışmamızda Selçukluların tarih sahnesine çıkışını ve ardından sırasıyla Cend, Maveraünnehir, Harizm ve Horasan bölgesinde ki faaliyetlerini ile birlikte Gazneli Devleti'ne karşı yaptıkları Nesa ve Serahs savaşlarının sebep ve sonuçlarını ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Büyük Selçuklu Devleti, Gazneli Devleti, Nesa Savaşı, Serahs Savaşı

&

Abstract: In the establishment of states that have left great traces in Turkish-Islamic history, there have always been important wars that determined their destinies. One of these states is the Great Seljuk State. The wars of Nesa and Serahs, fought by the Great Seljuk State in 1035 and 1038, greatly affected its fate in the region. Because they had a say in the region with the victories they won as a result of these wars and laid the foundations of the Great Seljuk State. In this study, we will discuss the emergence of the Seljuks on the stage of history and then their activities in Cend, Maveraünnehir, Harizm and Khorasan, respectively, and the causes and consequences of the Nesa and Serahs wars against the Ghaznavid State.

Keywords: Great Seljuk State, Ghaznavid State, Battle of Nesa, Battle of Serahs

Atıf/Cite as: Çiftçi, Ö. (2023). Büyük Selçuklu Devleti Tarihinde Dönüm Noktaları: Nesa ve Serahs Savaşları. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 315-333 doi: 10.11616/asbi.1215348

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbi/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2000 – Bolu

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ömer Çiftçi, Gaziantep Üniversitesi, omerciftci99@icloud.com.

1. Giriş

Türk-İslam devletleri açısından tarihimiz boyunca kurulan devletlerin en önemlilerinden biri hiç şüphesiz Büyük Selçuklu Devleti'dir. Selçuklular yirmi dört Oğuz kabilesinden Kınık boyuna mensup bir ailedir. Devlete ismini veren Selçuk Bey, Oğuz Yabgu Devleti'nin ordusunda Subaşı (ordu komutanı) görevinde bulunan Dukak adlı bir beyin oğludur. Dukak'ın ismi kimi tarihçiler tarafından Lokman olarak nakledilse de bunun Dukak'tan bozma olduğu ileri sürülmüştür (Özaydın, 2009: 364-365).² Selçuk Bey'in babası Dukak'a kuvvetinden dolayı "*Demir Yaylı*" lakabı verilmişti (Köymen, 2016: 6). Dukak'ın yiğitliği ve cesareti dillerde dolaşır. Yabgu denilen Hazar meliki³, halkın önemli işlerinde Dukak'a danışmadan kesinlikle bir işe kalkışmazdı (Mirhand, 2018: 12). Bir gün Yabgu hiç suçu olmayan bir Türk grubuna karşı sefer tertip etti. Bunu duyan Dukak kızdı; yolda Yabgu'nun karşısına çıkarak ona ağır sözler söyledi. Sinirlenen Yabgu kılıcını çekerek Dukak'ı yüzünden yaraladı. Dukak karşılık verdi. Yaralanan Yabgu atından düştü. Atına tekrar binen Yabgu, Dukak'ın yakalanması ve öldürülmesi için emir verdi. Fakat hiç kimse yerinden kıpırdamadı (Köymen, 2016: 7). Bu olay üzerine Oğuz beylerinin büyükleri araya girerek Yabgu'ya nasihatler ve öğütler vererek sakinleştirdiler. "Dukak'ın Padişahı alemiyanın (Yabgu) canını sıkıp hoşnutsuzluğuna yol açan bu suç ve günahı, şüphesiz şeytanın vesvesesidir" dediler (Mirhand, 2018: 14). Nihayet Yabgu'yu Dukak ile barışmaya razı ettiler. Bu münasebetle büyük bir şölen tertip edildi. Dukak ile beraber ordusunun kumandanları da davet edildi. Şölen de Yabgu ve Dukak kucaklaştılar, birbirlerinin başlarını ve yüzlerini öptüler. Aynı şeyleri ordu mensupları da yaptı. Bu suretle Dukak'ın prestiji artı, şöhreti daha fazla yayıldı (Köymen, 2016: 8). Yaşanan olaylardan anlaşıldığı gibi Dukak'ın, ordu içerisinde ki ve Oğuz Beylerinin ileri gelenleri arasında ki gücü ve itibarının ne denli kuvvetli olduğunu ve yine Oğuz Yabgusu'nun devlet işlerinde karar alma konusunda Dukak'a danışmadan hareket etmemesi onun siyasi yönden de önemli bir güce sahip olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Dukak, oğlu Selçuk'u askeri ve siyasi yönden en iyi şekilde yetiştiriyordu. Ancak bu sıralarda Dukak hayatını kaybetti. Dukak'ın ölüm tarih kesin bilinmemekle birlikte 875-885 yılları arasında vuku bulduğu tahmin edilmektedir (Sevim ve Merçil, 2020: 19). Selçuk Bey babası Dukak öldüğü zaman, 17-18 yaşlarında idi (Kafesoğlu, 2014: 15). Babasının ölümü ile birlikte askeri ve siyasi yönden iyi yetiştirilen Selçuk Bey Yabgu'nun emri ile subaşı görevine getirildi. Selçuk Bey adet gereğince Yabgu'nun sarayına girerek Hatun (Kraliçe), çocukları ve öteki devlet ileri gelenlerinin önünden geçip Yabgu'nun hemen yanına oturmuştur. Onun bu hareketi, başta Hatun olmak üzere devlet erkanı tarafından saygısızlık olarak nitelendirilmiştir (Sevim ve Merçil, 2020: 20). Bu durum üzerine devlet ileri gelenlerinin Selçuk Bey'in genç yaşta sahip olduğu güç ve itibarını hazmedememelerinden dolayı Yabgu'ya Selçuk Bey'in yaptığı devlet geleneklerine uygun olmadığını ısrarla söylediler. Selçuk Bey'in bu hareketi Hatun'un da ağrına gitmiş ve Selçuk Bey saraydan gidince Yabgu'ya "Bu oğlanın daha işin başında böyle küstahlık yaptığını, eğer bir müddet daha böyle gider de kuvveti artarsa işin nereye varacağını aşikar olduğunu, zaten halkın da kendisine itaat ettiğini" söyledi (Köymen, 2016: 12). Devlet ileri gelenlerinin ve Hatun'un sözlerinin tesirinde kalan Yabgu, Selçuk Bey'i ortadan kaldırmak için planlar kurmaya başladı. Bu

² Selçuk Bey'in babası olan Dukak hakkında kaynakların yetersizliğinden dolayı geniş çaplı bir bilgiye sahip değiliz. Bundan dolayı kendisi hakkında kaynaklarda verilen bazı bilgilerin farklılık göstermesi tarihçiler arasında fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. Dukak'ın ismi kimi kaynaklarda Lokman olarak geçerken kimi kaynaklarda ise Dukak olarak geçmektedir. "O padişahın bir seraskeri var idi, pehlivanlıkta şöhreti her tarafa yayılmış olup, adı Dokak idi. Dokak demek türkçede "demirden yay" demektir" (Mahmud, 1977: 1). "Kitab-ı Melikname'nin müellifi rivayet etmiştir ki Deşt-i Hazar Türklerinin kabileleri, Dukak'a temir yalığı yani saht keman diyorlardı" (Mirhand, 2018: 11). "Al-i Selçuk b. Lokman, haşmetli ve tam donanımlı muntazam bir ordu teşkilatına sahip bir hanedan idi" (Nişaburi, 2018, 75). "Haber ve sohbet ehline şöyle malumdur ki, Selçuk bin Lokman, Selçuk'un akrabalarından ve Kınık soyundan idi" (Fazlullah, 2010: 70). "Selçuk b. Lokman cihanın nimet ve zamanın mal sahipleri arasında seçkin biriydi" (Yezdi, 2020: 34).

³ Muhammed b. Havendşah b. Mahmud, Ravzatu's-Safa (Tabaka-i Selçukiyye) adlı eserinde Oğuz Yabgusunu Hazar Meliki olarak nakletmiştir. Oğuz Yabgusunu Hazar Meliki olarak nakletmiş olması, Oğuz Yabgu Devleti'nin tabi bir devlete bağlı olduğunu bu devletin de Hazarlar olduğu konusunda tartışmalara yol açtığı gibi Selçukluların kökeni konusunda Dukak'ın Hazarlar ile olan ilişkileri ve Hazarlar'ın hakimiyetinde olduklarına dair bir tartışmaya da yol açmıştır.

durumu öğrenen Selçuk Bey gerek hayatının tehlikeye girmesi gerekse de Yabgu ile daha baş edecek bir güce sahip olamamasından dolayı mahiyeti ile birlikte yine bir Oğuz Yabgu Devleti'nin uç şehri olan Cend'e⁴ göç etmek zorunda kaldı. Bu bölge, İslam devletleri ile olan sınırları ve kültürel yakınlıkları sebebiyle İslam dininin yoğun olarak yaşandığı bir yerdi. Bu durum Selçuk Bey'in gelecek planları açısından dikkatini çekmişti. Mahiyeti ile bir araya gelerek istişare eden Selçuk Bey "Yaşamak arzusunda bulunduğumuz bu ülkede halkın dinine (İslamiyet'e) girmezsek kimse bize katılmaz ve yalnız bir cemaat halinde kalmağa mahkum oluruz" dedi (Turan, 2005: 67). Bunun üzerine Selçuk Bey Buhara'nın kuzeyinde bulunan Zendek şehrinin valisine elçi göndererek kendilerine Kuran'ı ve İslamiyet'i öğretecek ileri gelenlerden din alimi yollanmasını istedi. Böylelikle Selçuk Bey mahiyeti ile birlikte İslam dinine girmiş oldu. Görüyoruz ki Selçuk Bey Cend bölgesinin siyasal ve sosyal yönünü iyi incelemiş ve ne denli akıllı bir lider olduğunu göstermiştir.

Selçuk Bey'in İslamiyet'e geçmesi Selçuklu ailesi için büyük bir hadisedir. Müslüman olan Selçuk Bey Oğuz Yabgu Devleti ile olan münasebetlerine son verdiği gibi Müslüman olmayan diğer Oğuz Türkleri ile de münasebetlerini koparmış, daha ileri giderek onlara karşı savaşarak cihatta bulunmak istemiştir. Bu durumdan anladığımız en önemli hadise Selçuk Bey'in eskisi gibi olmadığını, yeni vazifeleri olan, İslam için çalışan, hedef ve planlarını bu doğrultuda çizen biri haline döndüğünü görmekteyiz. Yine başka bir durum ise Selçuk Bey'in İslamiyet'e geçerken Buhara'nın kuzeyinde bulunan Zendek şehrinin valisinden onlara İslam dinini anlatacak kişileri bizzat kendisi değil de bir elçi vasıtasıyla istemesi, kendisini bu valilere eşit bir derece de tuttuğunu hatta daha ileri giderek bir hükümdar gibi davrandığını göstermektedir. Yine valilerden normal din adamları değil ileri gelenlerden din adamı istemesi bu düşünceyi desteklemektedir. Netice olarak görüyoruz ki Selçuk Bey yalnız iyi bir kumandan değil, durum ve şartlara bağlı olarak plan ve programını yapan, öte yandan giriştiği diplomatik hamleler ile beraber siyasi ve politik yönden de bir uzman olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

İslamiyet'e giren Selçuk Bey, kafirlere karşı cihada başladı. Bundan sonra Selçuk Bey, Oğuz Yabgusunun Cend'deki Müslümanlardan aldığı yıllık verginin ödenmesine "Müslümanlar, kafirlere haraç vermez" diyerek engel oldu ve vergiyi almaya gelen memurları kovdu (Merçil, 2016: 2). Bu aynı zamanda bir bağımsızlık ilanıydı. Zira Oğuz Yabgu'lğuna bağlı olan Cend şehrinin vergi vermemesi, Yabgu'ya olan bağlılığı reddetmek anlamına geliyordu. Bundan sonra Selçuk Bey Oğuz Yabgusuna karşı mücadele içine girmiş ve başarılı sonuçlar alarak bölgede adından söz ettirmiştir. Oğuz Yabgusuna karşı olan mücadelelerinden dolayı "Gazi" sıfatını alan Selçuk Bey'e "el-Melikül-Gazi Selçuk b. Dukak" unvanı da verildi (Coşkun, 1994: 96). Selçuk Bey'in Oğuz Yabgusuna karşı cihat faaliyetlerinde bulunması ve başarılı sonuçlar almasıyla birlikte şöhreti Oğuz Türkmenleri ve bölgedeki devletlerin liderleri arasında yayılmaya başlamıştı. Bu sayede ona birçok Oğuz Türkü İslam dinine girerek cihat faaliyetlerinde Selçuk Bey'e katılmışlardır. Bununla birlikte gerek nüfusunun günden güne artması gerekse askeri başarıları sayesinde komşu devletler Selçuk Bey ile siyasi münasebetler kurmaya çalışıyorlardı. Bu devletlerden biri de Samaniler idi. Samaniler, Karahanlılar ve Gazneliler, İran ve Maveraiünnehir⁵ hakimiyeti için birbirleriyle mücadele halindeydiler. Karahanlılar, Samaniler ülkesini zapt etmek üzere hazırlılara başlamıştı. Samaniler bu zamanda kendi ülkesinin generallerinin çıkardığı iç karışıklılarla uğraşmakta idi. Bu durumu fırsat bilen Karahanlı hükümdarı Buğra Han, taarruza geçti. Samaniler hükümdarı II. Nuh başkent Buhara'yı terke mecbur kaldı ve hemen arkasından Buğra Han şehri işgal etti (Mayıs 992) (Köymen, 2019: 31-32). II. Nuh bu mağlubiyeti kabul etmeyip, kaybettiği bölgeleri geri almak için

⁴ İslam coğrafyacıları tarafından bugün ki Kazakistan sınırları içerisinde yer alan Sirderya'nın aşağı kısmında Oğuzların yaşadığı üç şehirden bahsedilmektedir. Bunlar Yenikent, Huvare ve Cend şehirleridir. Cend şehri, nehrin sağ kıyısında Harizm'e on günlük mesafede ve bugünkü Kızılorda şehrinin yakınında kurulmuştu (Özaydın, 1993: 359-360).

⁵ Ceyhun ırmağının kuzey ve doğusunda kalan bölgeye İslâm tarihçi ve coğrafyacıları tarafından verilen isim (Özgüdenli, 2003: 177).

hazırlıklara başladı. Buğra Han'a karşı askeri yönden üstün duruma gelmek amacıyla Selçuk Bey'den yardım istedi. Bu yardım talebini kabul eden Selçuk Bey, oğlu Arslan'ın (İsrail) komutasına bir birlik vererek Samanilere yardıma gönderdi ve bu sayede Samaniler, Karahanlılara karşı zafer kazandı. Bu yardıma karşılık Samaniler, Buhara-Semerkant arasında, Karahanlı sınırları yakınlarındaki Nur (Nur Ata) ilçesini Selçuklulara yurt olarak verdiler; böylece Arslan'a bağlı Oğuzlar, Maverâünnehir'e gelip Nur ilçesine yerleştiler (Sevim ve Merçil, 2020: 21). Fakat Selçuk Bey bu yurda göçmeden önce, tahminen 20-30 yıllık bir mücadele hayatından sonra, Cend'de öldü ve burada defnedildi (Turan, 2005: 69). Selçuk Bey'in başarılı siyasi ve askeri faaliyetleri sayesinde elde ettiği tecrübeleri ve mücadelecî ruhu oğulları ve gelecekte Büyük Selçuklu Devleti'ni kuracak torunlarına da tesir edecekti.

2. Selçukluların Horasan Bölgesine Geçiş Süreçleri

Selçuk Bey'in hepsi birbirinden büyük beş oğlu vardı; Arslan (İsrail), Mikail, Musa, Yusuf ve Yunus.⁶ Her biri emirliğe layık büyüklüğe yakışır idiler (Fazlullah, 2010: 71-72). Mikail daha babasının sağlığın da bir savaş sırasında ölmüş, onun evlatları Çağrı ve Tuğrul Beyler dedeleri Selçuk Bey tarafından yetiştirilmişti (Merçil, 2013, s. 53). Selçuk Bey'in ölümü ile beraber oğullarının en büyüğü olan Arslan, Yabgu unvanını alarak Selçukluların başına geçti. Arslan Yabgu'nun, Yabgu unvanı ile Selçuklu ailesinin başına geçmesi onun burada siyasi bir teşekkül oluşturduğunu düşük bir ihtimalle de olsa düşünebiliriz. Bu durumun bir benzerini babası Selçuk Bey'in Subaşı'lığını yaptığı Oğuz Yabgu Devleti'nde görmekteyiz. Şöyle ki Oğuz Yabgu Devleti'nin yöneticisinin Yabgu unvanını kullanması ile birlikte Oğuz Yabgu Devleti'nin iç işlerinde serbest dış işlerinde X. yy. başlarına kadar bir devlete bağlı olduğunu öne sürebiliriz. Zira bağlı olduğu bu devletin Hazarlar oldukları muhtemeldir. Şöyle ki Selçuk'un oğullarından başta Arslan'ın asıl isminin "İsrail" olması, diğer oğulları olan Musa ve Yusuf'un Yahudiler için önemli peygamberlerin isimleri olduğunu bu bağlamda da Hazarların Yahudiliği benimseyen bir devlet olduğunu ve o dönemde Selçuk Bey'in Oğuz Yabgu Devleti'nde önemli bir makama sahip olduğunu bilmekteyiz. Bu sebeple Hazarlarla münasebetleri olacağını tahmin ettiğimizden Oğuz Yabgu Devleti'nin dış işlerinde Hazar Hakanlığına bağlı olduğu düşüncemize bir destek olabilir. Ancak Oğuz Yabgu Devleti'nin başka bir siyasi teşekküle bağlı olup olmadığını, henüz kesin bir dille ifade edemediğimiz gibi, bir devlete bağlı olmadıkları da tartışmalı bir konudur. Oğuz Yabgu Devleti'nin Yabgu unvanını kullanma sebebini kendi penceremizden izah ettiğimize göre Arslan'ın Yabgu unvanı ile başa geçmesi izahına gelelim. Arslan'ın bu unvanının babası Selçuk Bey tarafından verildiği düşüncesine destek olarak Samanilere askeri yardım için bizzat Arslan'ı seçmesini gösterebiliriz. Aynı şekilde Arslan'ın daha sonra askeri faaliyetlerini artırması ve başarılar elde etmesi ile beraber babasının gözünde aile reisliğinde onu ön plana çıkarmıştır. Öte yandan onun Yabgu unvanı alması Selçuklu ailesi içinde konumunun artığının da bir göstergesidir. Zira Yabgu unvanı babasının Subaşı unvanından daha üstün bir derecedir. Böylece Arslan'ın Yabgu unvanını alması kendisine bağlı Selçukluların içinde oluşturduğu güç ile beraber bölgede oluşturduğu askeri ve siyasi yönden güçlü bir siyasi teşekkül oluşturduğunu bunu da Yabgu unvanını alarak açıklayabiliriz. Ancak kendisinden sonra gelecek Tuğrul ve Çağrı Beylerin bu unvanı kullanmamış olması aşağıda anlatacağımız gibi Arslan Yabgu'nun liderliğini kabul etmemiş olmalarından ve ileride Yabgu unvanından daha yüksek derecede ki Hakanlığa geldiklerinden olduğunu düşünebiliriz.

Türk devlet geleneği olarak Arslan Yabgu'nun kardeşlerinden Yusuf, "İnal" unvanı ile Musa ise "İnanç" unvanı, daha o zamanlarda 17-20'li yaşlarda olduğu düşünülen Tuğrul ve Çağrı kardeşler ise "Bey" unvanı alarak idarede ki yerlerini almışlardır. Arslan Yabgu, Selçukluların başına geçmesi ile askeri faaliyetlerini artırmış, genişlemek ve gücünü daha geniş sahalarda göstermek amacıyla Cend

⁶ Selçuk Bey'in birkaç çocuğu vardı. Bunların sayıları ve adları hakkında kaynakların verdiği bilgiler bakımından tarihçiler arasında bir tartışmaya yol açmıştır. "Selçuk'un Arslan, Mikail ve Musa adlarında üç oğlu vardı" (İbnü'l-Esir, 2022: 363). "Emir Selçuk Cend'de öldü ve geriye Emir Mikail, Emir Musa ve İsrail diye çağırılan Emir Yabgu Arslan'ı bıraktı" (Ravendi, 2020: 86). "Selçuk'un hepsi birbirinden büyük beş oğlu vardı: İsrail, Mikail, Musa Yabgu, Yusuf ve Yunus." (Fazlullah, 2010: 79). "Onun İsrail, Mikail, Musa ve Yunus adında 4 oğlu vardı" (Yezdi, 2020: 34).

bölgesinden ayrılarak Maverainnehir bölgesine gelmiştir. Fakat Tuğrul ve Çağrı Beyler, Arslan Yabgu'nun Maverainnehir bölgesine geçmesinden bağımsız olarak Cend bölgesinde kalmayı tercih etmişlerdi. Ancak çok geçmeden Tuğrul ve Çağrı Beyler de mahiyetleri ile birlikte Cend'den ayrılarak Maverainnehir bölgesine geçtiler. Ancak buraya göç etmeleri kendilerine yarardan çok sorunlar ortaya çıkardı. Şöyle ki Karahanlı hanedanı mensubu İlig Han Nasr'ın düşmanca saldırılarına maruz kaldılar. Bunun üzerine Karahanlı hükümdarı Buğra Han'ın himayesine girerek İlig Han Nasr'ın saldırılarından kurtulmak isteseler de Buğra Han da Tuğrul ve Çağrı Beylere düşmanca yaklaşarak Tuğrul Bey'i gafil avladı ve hapsedti. Bunun üzerine Çağrı Bey bir gece baskını ile Karahanlı ordusundaki önemli birçok önemli kumandanını esir aldı. Bu durumu haber alan Buğra Han, Çağrı Bey ile anlaşma yoluna gitmek zorunda kaldı. Yapılan anlaşma sonucunda Çağrı Bey, esir aldığı Karahanlı kumandanlarına karşılık kardeşi Tuğrul Bey'i alarak bölgeden geri çekildi.

1020-1021 yıllarında Karahanlı hanedanına mensup Ali Tekin, İlig Han Nasr'ın ölümü ile birlikte hapisten kurtuldu. Daha sonra Arslan Yabgu'nun desteği ile beraber Buhara'ya hakim olup ülkesini genişletmeye başladı. Ali Tekin ile Arslan Yabgu arasında kuvvetli bir ittifak meydana getirildi (Sümer, 2009: 366). Tuğrul ve Çağrı Beyler ise bu ittifakın dışında bırakıldı. Bu durumdan da anlaşıldığı gibi Tuğrul ve Çağrı Beyler ve Arslan Yabgu arasında sıkı bir ilişki olmadığı, bir soğukluğun ve gerginliğin olduğu açıkça gözükmemektedir. Nitekim çok geçmeden Selçuklu ailesi içindeki gerginlik daha fazla büyümüş ve bunun sonucunda da Ali Tekin, Tuğrul ve Çağrı Beylere karşı siyasi ve askeri hamleler yaparak bölgede onları güç duruma düşürmeye çalışmış ve böylece kendine tabi olmaya zorlamıştır. Ali Tekin'in düşmanca girişiminin müttefiki Arslan Yabgu'dan habersiz olduğu ya da bu konuda onun onayını almadığı pek düşünülemez (Sevim, Merçil, 2020: 23).⁷ Ali Tekin'in saldırıları yüzünden bu bölgede tekrardan tehlikeli bir döneme giren Tuğrul ve Çağrı Beyler kendilerine daha güvenli bir yurt aramaya karar verdiler. Aralarında yaptıkları toplantılar neticesinde Tuğrul Bey geçilmesi zor olan çöllere çekilirken, Çağrı Bey ise yanına 3 bine yakın bir süvari kuvveti alarak Anadolu'ya yeni bir yurt bulmak adına bir keşif seferine çıkmıştır.

Arslan Yabgu'nun bölgedeki siyasi ve askeri hareketleri bölgede önemli bir güce sahip olan Gazneliler Devleti hükümdarı Sultan Mahmud'un dikkatini çekmişti. Sultan Mahmud, Arslan Yabgu'yu daha yakından tanımak adına elçiler göndererek:

Biz, sürekli olarak Hindistan'a gaza amacıyla seferlere gidiyoruz. Birçok İslam memleketlerinden gelen gönüllüler, bizimle birlikte bu seferlere katılıyorlar; fakat Müslüman olan sizler bu gazalara niçin katılmıyorsunuz. Bütün bu konuları konuşmak ve dostluk kurmak adına sizi saraya davet ediyorum; geldiğiniz takdirde size layık olduğunuz unvanlarla lütuf ve ihsanlarda bulunulacaktır (Sevim ve Merçil, 2020: 25-26).

Elçilerin bu mesajını alan Selçuklular başbuğları olan Arslan Yabgu seçkin 10 bin atlı ile Sultan Mahmud'un yanına gitmek adına Semerkand'a doğru yola çıktılar. Arslan'ın böyle bir ordu ile geldiğini haber alan Sultan Mahmud, ona tekrar bir elçi göndererek, şimdi yardıma ihtiyacı olmadığını, yalnız gelmesini, zira maksadının kendisiyle görüşmek, konuşmak ve karşılıklı müzakere olduğunu bildirmişti. Emir ve ferman gereğince, Arslan Yabgu ordusundan 300 genci seçmiş ve Sultan Mahmud'un huzuruna çıktılar. Oğlu Kutalmış ile birlikte alışlagelen törenle huzura kabul edilen Arslan Yabgu, Sultan Mahmud'un saygı ve ikramına nail oldu. Ziyafet meclisi kurulmuş bir taraftan içki içilirken bir taraftan da şarkıcılar şarkı söylemekte ve sazlar çalmaktadırlar. Onuruna verilen şölendeki konuşmalar sırasında Sultan Mahmud, "Askere ihtiyacım olursa, bana ne kadar yardım yapabilirsiniz?"

⁷ Arslan Yabgu'nun, Ali Tekin'in Tuğrul ve Çağrı Beylere karşı olan saldırılarına karşı gelmemesinin arka planda büyük bir sebebi vardır. Şöyle ki Selçuk Bey vefat ettikten sonra ailenin başına Arslan geçmiş idi. Ancak Tuğrul ve Çağrı Beyler kendilerinin gerek siyasi yönden gerekse de askeri yönden çok iyi geliştirmişti. Bu bağlamda da Tuğrul ve Çağrı Beyler Selçuklu ailesinin reisliğinin amcaları Arslan'dan çok kendilerinin hakkı olduklarını düşünmekteydiler. Bu durumun farkını da olan Arslan belki de ileride kendisine büyük sorunlar yaratacak yeğenlerinin Ali Tekin'in saldırıları ile birlikte zayıflamasına izin vermiştir.

Silahdarından bir yay alan Arslan, içkinin ve gençliğinin verdiği gururla, “Bu yayı kendi kavmime (Kınık) gönderirsem 30 bin kişi derhal gelir.” dedi. Sultan Mahmud böylece soruyordu. Nihayet Arslan bir yay ve üç ok ile 100 bin atlıyı taahhüt etti (Köymen, 2016: 80-86). Sultan Mahmud durumu çok iyi anladı ve düşündürdü. Kendi kendine: “Böyle bir ordunun hepsini maaşsız ve ücretsiz olarak bir yay ve üç ok ile hazır edebilen birinin işini hafife almamak gerekir.” dedi. Sonra kendi emirlerine “Arslan, oğlu ve ona bağlı olanlardan on kişi bizim misafirimiz olsun. Geri kalan nökerleri (hizmetkar) de kendiniz misafir edinin.” diye emir verdi. Bu şekilde yaptılar ve şarabın onların hepsine tesir ettiği gece yarısında, hepsini yakalayarak ağır zincirlerle bağladılar ve hapsedtiler. Sultan Mahmud, Arslan’ı adamlarıyla birlikte o gece Hindistan’a, Multan hududundaki Kalencer Kalesi’ne gönderdi (Fazlullah, 2010: 77). Ona bağlı çok sayıda Türkmen’i de öldürttü, geri kalanlar da başsız vaziyette çeşitli yerler dağıldılar (1025) (Özaydın, 1991: 402). Sultan Mahmud geri de kalan Arslan Yabgu’nun çocuklarına hilatlerle birlikte bir elçi gönderdi ve elçi aracılığıyla şu sözleri iletti:

İsrail’in (Arslan) hazrete ulaştığında ondan büyük bir lütf gördüğünü, ancak padişahların dergahını görmemiş olması ve oranın adap ve erkanını bilmemesi sebebiyle, sarhoşluk halinde ondan bir kusur gördüğünü, bu yüzden namus-ı saltanat için birkaç gün hapsedildiğini, onların (Selçukoğullarının) ondan (İsrail’den) daha rahat, tasasız ve iyi halde olmaları merak etmemeleri gerektiğini, çünkü onun çok hızlı bir şekilde teşrif (hilat) ile birlikte geri gönderileceğini (Fazlullah, 2010: 78).

Kardeşler, haberi duyduktan sonra Sultan Mahmud’a karşı ayaklanmak istediler. Ancak işin sonundan korktular. Elçiyi güler yüzle ve söz verdikleri istekler ve hediyelerle geri gönderdiler ve “Alemin Sultanı’nın fermanına itaat edip boyun eğmeliyiz, hepimiz aciz kullanız.” dediler (Fazlullah, 2010: 78). Arslan Yabgu, 7 sene esaretten sonra o kalede vefat etti (1032). Arslan’ın oğlu Kutalmış, babasını kurtarmak maksadıyla kale civarında tanınmaksızın birkaç yıl dolaşmıştı. Babasının öldüğünü duyunca, o da ailesi ve kabilesinin yanına döndü (Köymen, 2019: 35). Aslında Arslan Yabgu’nun ölümü Selçuklu ailesi tarihinde bir dönüm noktasıdır. Zira Arslan Yabgu’nun ölümünden sonra aşağıda anlatacağımız gibi Selçuklu ailesinin başına Arslan Yabgu’nun oğullarından biri değil yeğenleri Tuğrul ve Çağrı Beyler geçmiştir. Yani Selçuklu ailesi içerisinde reislik makamından bir ihtilal söz konusudur. Bundan dolayı ilerleyen yıllarda Arslan Yabgu’nun soyundan gelenler ile Tuğrul ve Çağrı Beylerin soyundan gelenler arasında uzun sürecek taht kavgaları yaşanacaktır.

Selçuklu ailesinin reisliği el değiştirdiğinde Selçuklular kendi içerisinde, Arslan Yabgu’nun soyundan gelenler Yabgulular, Tuğrul ve Çağrı Beylerin soyundan gelenler Selçuklular ve son olarak Yusuf Yınal’ın soyundan gelenler Yınallar olarak ayrılmışlardır. Yabgulular, Arslan Yabgu ölünce aşağıda belirteceğimiz gibi Tuğrul ve Çağrı Beylerin liderliğini kabul etmemiş bu hususta onlardan bağımsız hareket etmişlerdir. Bu suretle kendilerine yeni yurtlar arayan Yabgulu Türkmenler, Gazneli Sultan Mahmud’a mektup yoluyla başvurular. Bu mektupta:

Biz 4 bin haneyiz. Ferman olursa, Hükümdar bizi Horasan’a kabul etsin: Ceyhun’dan geçelim ve Horasan’ı vatan yapalım. Ona bizden rahatlık, vilayetinde ise gelişimizden dolayı ferahlık olur. Zira biz çöl adamlarıyız ve pek çok koyunlarımız vardır. Sonra bizim katılmamızda hükümdarın ordusu artar (Köymen, 2016: 165).

Bu mektubu alan Sultan Mahmud, Yabgulu Türkmenlerin bu teklifini kabul ederek onları Horasan bölgesine yerleştirdi. Sultan Mahmud’un Tus valisi Arslan Cazib, Yabgulu Türkmenleri Horasan bölgesine yerleştirme konusunda Sultan Mahmud ile aynı fikirde değildi. Kendisine göre Yabgulu Türkmenleri buraya yerleştirilmesinin bir hata olduğunu hatta daha ileri giderek öldürülmelerini ya da kendisine teslim edilmesini istemiştir. Yine kendisi tarafından öne atılan bir fikre göre, Yabgulu Türkmenlerin başparmaklarını keserek⁸ ok atmalarını engellemiş olacaklarını böylece zararsız bir

⁸ Arslan Cazib’in gelen bu Türkmenlerin baş parmaklarının kesilmesini istemesinin sebebi şudur: Geleneksel Türk okçuluğunda ok, başparmakla çekilir ve bu tekniğine verilen isim baş parmak çekişidir. Bu teknik uygulanırken Türk okçular yayın kirişi baş parmaklarını acıtmaması ve oku daha iyi kavrayabilmek adına “zihgir” denilen bir yüzük takarlardı. Bu sayede Türk okçular oku çok hızlı bir şekilde çekerek ard arda atışlar yapabiliyordu. Bu durumu çok iyi bilen Arslan Cazib bundan dolayı Türkmenlerin baş parmaklarını keserek ok atmalarını engellemek istemiştir.

duruma geleceğini söylemiştir (Gerdizi, 2022: 66). Sultan Mahmud, bu teklifleri reddettiği gibi Arslan Cazib'i merhametsizlikle suçlamıştır. Ancak Arslan Cazib düşüncesine ısrarcı davranmış ve onların kendisine ilerde büyük sorunlar çıkaracağını yenilemiştir. Nitekim daha çok zaman geçmeden yerel halk tarafından Sultan Mahmud'a Yabgulu Türkmenlerin kendilerini rahatsız ettiği, mallarını yağmaladıklarını yönünde şikayetler almaya başlamıştı. Bu duruma oldukça sinirlenen Sultan Mahmud, Tus valisi Arslan Cazib'e Yabgulu Türkmenlerin üzerine gitmesini ve onları terbiye etmesini emretmiştir. Bu emir üzerine Yabgulu Türkmenlerin üzerine yürüyen Arslan Cazib, onların kalabalık ordusunun karşısında bir şey yapamadan geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu durumu öğrenen Sultan Mahmud, Arslan Cazib'e oldukça fazla hiddetlenmiş ve bu durumu kendisinin halledeceğini söylemiştir. Ordusunu hazırlayan Sultan Mahmud 1028 yılında Yabgulu Türkmenlerin üzerine yürüdü. Sultanın ordusu ile karşılaşan Yabgulu Türkmenler korkuya kapılarak kaçmaya başladı. Birçoğu Gazne ordusu tarafından kılıçtan geçirilirken, bir kısmı da esir edilmiş, geride kalanlar ise canlarını kurtararak Balhan dağlarına kaçmışlardır.

Arslan Yabgu'nun Gazneli Devleti hükümdarı Sultan Mahmud tarafından esir edilmesi ve hapiste ki ölümünden sonra Selçuklu ailesinin yeni lider Musa Yabgu (İnanç) oldu. Musa Yabgu yumuşak huylu, ılıman bir kişiydi. Bundan dolayı yeğenleri Tuğrul ve Çağrı Beyler ile iyi anlaşılıyor ve Selçuklu ailesinin yönetiminde onlara önemli görevler veriyordu. Bu sayede zamanla gözle görünen lider Musa Yabgu olsa da aslında Selçuklu ailesi Tuğrul ve Çağrı Beyler tarafından idare ediliyordu. Bu sıralarda Buhara'nın başında bulunan Ali Tekin, Karahanlı ve Gazneli devletlerine karşı güçlü duruma gelmek için Selçukluların fiili reisi olan Tuğrul ve Çağrı Beylere ittifak önerisinde bulundu. Ancak daha önce Ali Tekin'in onlara karşı sergilediği saldırgan hareketleri hatırlamış ve bu doğrultuda ona güven duymadıklarını dile getirerek Ali Tekin'in teklifini kabul etmemişlerdir. Bunun üzerine Ali Tekin, Selçukluların içine nifak sokup aileyi zayıflatmak amacıyla Tuğrul ve Çağrı Beylerin amcaları olan Yusuf Yinal'a bir elçi vasıtasıyla değerli hediyeler gönderip ona "Yabgu" unvanı verme teklifinde bulursa da Yusuf Yinal bu teklifi kati suretle reddetti. Bu duruma çok fazla sinirlenen Ali Tekin, kumandanı Alp Kara'ya cesur yiğitlerden oluşan bir bölükle Selçukluların üzerine yürümesini emretti. Selçukluların durumdan habersiz uykuda oldukları bir gece onlara saldırdı (Mirhand, 2018: 35-36). Bu ani baskın sonucunda Tuğrul ve Çağrı Beylerin amcaları Yusuf Yinal başta olmak üzere birçok Selçuklu Beyi ve askeri öldürüldü. Bu saldırıdan herhangi bir yara alamayan Tuğrul ve Çağrı Beyler bu olayın intikamını almakta gecikmediler. Bu sıralarda ileride kurulacak Büyük Selçuklu Devleti'nin ikinci sultanı Çağrı Bey'in oğlu Alp Arslan dünyaya geldi. Alp Arslan'ın doğumunu bir uğur sayarak saldırıya geçen Selçuklular, Ali Tekin'in ordusundan başta Alp Kara olmakla beraber bin kişiyi öldürdüler. Ali Tekin önemli derece de zayıf verse de Selçuklulara karşı olan saldırılarına ara vermemiş onları Maverainnehir bölgesinde zor duruma düşürmüştü. Bu durumla daha fazla baş edemeyen Selçuklular Maverainnehir bölgesinden çıkarak Harizm'e⁹ doğru çekilmek zorunda kaldılar. Burada Gazneli Devleti'nin vezirine başvurup Harizm valisi Altuntaş'tan hudut üzerinde aldıkları Darhan (Andargan) ve Şurahan yörelilerine yerleştiler (Turan, 2005: 93).

Bu sıralarda Gazneli Sultanı Mahmud 1030 yılında öldü. Ölümü üzerine devlet içerisinde taht kavgaları yaşanmaya başlandı. Gazneli Devleti hükümdarı Sultan Mahmud'un oğullarından biri olan Mesud tahtın en büyük adayı idi. Durumunu güçlendirmek adına Ali Tekin'den yardım istemiş ve ona Huttal vilayetinin vadedmiştir. Bu sayede Ali Tekin'in de yardımı alan Mesud rakiplerini alt ederek Gazneli Sultanı oldu. Ancak işler Ali Tekin'in istediği gibi gitmedi. Sultan Mesud Ali Tekin'e karşı olan politikasını değiştirerek Karahanlı Devleti ile antlaşma içerisine girdi. Daha sonra Ali Tekin'i Buhara'dan

---

⁹ Farsça hâr ve rizm kelimelerinden oluşan Harizm isminin menşei hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte bir rivayete göre önceleri Balhan dağlarında yaşayan Harizm halkının daha sonralarında bu bölgeye göç etmesi ile burası Harizm olarak adlandırılmıştır (Özaydın, 1997: 217).

atmak için Harizm valisi Altuntaş'a ordusunu hazırlamasını ve Ali Tekin'in üzerine sefere çıkması için emir verdi. Harizm valisi Altuntaş emir ferman gereği Ali Tekin'in üzerine sefere çıktı. 1032 yılında iki ordu Dabusiye'de şiddetli bir çarpışmaya girdi. Ancak iki tarafta birbirlerine karşı üstünlük kuramadı. Bunun üzerine iki ordu karşılıklı antlaşmada bulunarak geri çekildi. Yapılan bu savaşın üzerinden çok geçmeden Harizm valisi Altuntaş vefat etti. Altuntaş'ın ölümü üzerine oğlu Harun, Sultan Mesud tarafından Harizme vali olarak tayin edildi. Ancak Sultan Mesud, Harun'a Harizmşah unvanını vermemiş oğlu Said'e vermiştir. Bunu üzerine Harun Harizm bölgesin de Gazneli Devleti'ne karşı isyan ederek istiklal mücadelesine girdi. Harun, Gazneliler'e karşı olan bu mücadelesinde durumunu güçlendirmek amacıyla Ali Tekin ile beraber Selçuklulara da ittifak teklifinde bulundu. Bu teklifi kabul eden Selçuklulara Harun tarafından Harizm'de bulunan Ribatı Maş ve Şurahan vilayetleri yurt olarak verildi. Harun'un Selçuklulara ittifak teklifinde bulunması ile beraber Selçuklular yeniden siyasi ve askeri yönden bölgede dikkate alınır bir topluluk haline geliyorlardı. Zira gerek Ali Tekin'in saldırılarında önemli zayıflar vermeleri gerek kendilerine doğru anlamda bir yurt bulamamış olmaları onları bu bölgede arka plana yitmişti. Ancak ileride meydana gelecek iki hadise ile beraber Selçuklular yeniden bu bölgede müşkül bir duruma girecekti.

Harizm'e geldikten sonra kendilerini casusları aracılığı ile sürekli takip eden Oğuzların Baranlı (Koyunlu) boyundan ve kaynaklarda çok eski Selçuklu düşmanı olarak belirtilen son Oğuz Yabgusu'nun belki Ali Han oğlu olması muhtemel olan Cend emiri Şah Melik, Ekim/Kasım 1034'de, Kurban Bayramı'nda, Selçuklulara ani bir baskın yaptı, onlardan 8 bin kişiyi öldürüp birçok kadın, çocuk ve askeri tutsak aldıktan başka, pek çok da mal ele geçirerek Cend'e döndü (Sevim ve Merçil, 2020: 28). Bu korkunç baskından önce kendilerini buralarda güvende olduklarını düşünen Selçuklu Beyleri, son derece şaşkınlık ve korku içinde Harizm bölgesinde güvende olmadıklarını düşünerek Ceyhun bölgesine göç ettiler. Önemli bir ittifakı olan Selçukluları kaybetmek istemeyen Harun, Selçuklulara adam göndererek, vaatlerde bulunmuş, "Başka adam getirmelerini, kendisinin aralarında kararlaştırmış oldukları hususlara sadık olduğunu bildirmiştir" (Köymen, 2016: 155). Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi Harizm Harun Selçuklularla olan güvenini kaybetmemiş ve ona göre Selçukluların kayıpları ne olursa olsun yerine yenisini hemen getirebilecek güce sahiptirler.

Harizm Harun'un ısrarlı söylemleri üzerine Selçuklular eski yerlerine geri döndüler. Selçuklulara yeniden saldırmak isteyen Şah Melik, Harun'un kalabalık ordusu karşısında Cend'e geri çekilmek zorunda kaldı. Bu olaydan bir süre sonra Ali Tekin öldü (1035) (Sevim ve Merçil, 2020: 28). Ali Tekin'in ölümünden sonra oğulları Selçuklularla olan dostça münasebetlerine son vermiş düşmanca tavırlar sergilemeye başlamışlardı. Ali Tekin'in ölümü ile beraber zayıf bir duruma düşen Harun da Sultan Mesud'un görevlendirdiği bir fedai tarafından öldürülünce Selçuklular iki önemli ittifakını kaybetmiş böylece bir yandan Ali Tekin'in oğullarının öte yandan Gaznelilerin tehdidi karşısında bölgede yeniden yalnız kaldılar. Bu nedenlerden dolayı yeniden müşkül bir duruma giren Selçuklular, Sultan Mesud'dan izin alınmaksızın Harizm'deki yurtlarından çıkarak 1035 yılında Horasan'a göç etmek zorunda kaldılar. Böylece Selçuklular oldukça zorlu mücadelelerle geçen takriben 60-70 yıl içinde Cend'en, Maverünnehir'e daha sonra Harizm'e ve son olarak da Horasan'a göç etmek suretiyle dördüncü defa yurt değiştirmek zorunda kalmışlar idi.

3. Muhtariyet Savaşı: Nesa Savaşı ve Sonuçları

Harezm'deki yurtlarında oldukça zor duruma düştüğünü gördüğümüz Tuğrul ve Çağrı Beyler amcaları Musa Yabgu ile beraber Horasan bölgesine geldikten sonra burada Merv, Serahs ve Farava vilayetlerini kendilerine yurt olarak tuttular. Selçuklu başbuğları Musa Yabgu, Tuğrul ve Çağrı Beyler Gaznelilerin Horasan bölgesi divan üyesi Suri'ye gönderdikleri bir mektupta buralara neden geldiklerini açık bir şekilde anlattılar. Selçuklulardan gelen mektup şöyle idi:

Biz bendelere Maveraiünnehr'de ve Buhara'da kalmak mümkün değildi. Ali Tekin yaşadığı sürece, aramızda karşılıklı nezaket, dostluk ve birlik vardı. O ölünce bu gün işler tecrübesiz çocuklar olan iki oğlu ile Ali Tekin'in sipehsalari bulunup, bu çocuklara, padişahlığa ve orduya hüküm eden Tunuş (?) un eline geçti. Bizim, bu sonunca ile aramız açıldı. Öyle ki, orada kalamazdık. Harun'un öldürülmesi ile Harizm'de büyük karışıklıklar çıktı. Oraya gitmek de mümkün değildi. Suri aracılık etsin Ahmed Abdüs Samed'e yazsın ve onu şefaati yapısın diye büyük Sultanın himayesine geldik. Çünkü bizim onunla tanışıklığımız vardır. Her kış Harezmi Şah Altuntaş bize kavmimize ve hayvanlarımıza vilayetinde bahar zamanına kadar yer verirdi, aracı, o idi. Ta ki hükümdar münasip görürse, bizi bendeliğe kabul etsin. Öyle ki, bizlerden biri yüksek dergahta hizmet eder, ötekiler hüdavendin emrettiği her hizmete koşarlar. Ve biz de onun büyük gölgesinde dinleniriz. Çölün kenarında olan Nesa ve Ferave vilayeti bize ihsan edilsin, ta ki eşya ve hayvanlarımızı oraya koyalım; tasasız olalım; Balhan dağından, Dihistan'dan, Harezmi hududundan ve Ceyhun taraflarından hiçbir müfsidin baş göstermesine imkan vermiyerlim ve Irak ve Harezmi Türkmenlerini kovalım. Eğer, hükümdar isteğimize muvafakat etmezse, halimizin ne olacağını bilemeyiz. Çünkü dünyada yerimiz yoktur ve kalmamıştır. Yüksek hükümdarın haşmetin büyüktür. O büyük makama yazmaya cesaret edemedik. Bu işi hükümdara ulaştırsın diye hacc Suri'ye yazdık (Köymen, 2016: 200).

Horasan bölgesinde birçok yer dururken Selçukluların Nesa ve Ferave'yi yurt olarak istemelerinin elbette önemli sebepleri vardır. Bu iki şehir bozkır yaşamına oldukça elverişli ve çölün başladığı yerlerdi. Konargöçer durumda olan Selçuklular savaş vb. durumlarda ailelerini ve mallarını çöllere götürerek onları güvende tutmak istiyorlardı. Zira çöller bozkır toplumları için bazen en çetin kaleden bile sağlam bir sığınma noktası olabiliyordu. En önemlisi olarak da bu bölgeler kuzeyden gelen Türkmenlerin geçiş noktasıydı. Bu sayede başka bölgelerden gelen Türkmenleri kendi himayelerine alarak gerek nüfus gerek de askeri yönden güçlü duruma gelmek istiyorlardı.

Suri, Selçuklu Beylerinin mektubunu alıp, o sıra da Curcan'da bulunan hükümdara gönderdi ve durumu bildirdi (Köymen, 2019: 45). Gelen mektubu okuyan Sultan Mesud, babası Sultan Mahmud hükümdarlığı zamanında Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmenleri Horasan bölgesine yerleştirerek ne denli büyük sorunlara yol açtığını hatırlamış ve hali hazırda kendilerine katılan Türkmenler ile beraber 10 bin atlıya ulaşan Selçukluların ülke içersin de daha fazla soruna yol açacağını düşünerek bu teklifi reddetti. Fakat Gazneli devletinin divan üyeleri, "Şu anda 10 bin savaşçı atlıya sahip bulunan Selçukluların düşman bir duruma getirilmesinin doğru olmayacağını" ileri sürdürseler de Sultan, kararını değiştirmede ve Selçuklulara karşı bir askeri hareket düzenlemeye karar verdi ve bunu derhal uygulamaya koydu (Sevim ve Merçil: 29). Sultan Mesud büyük bir ordu hazırladı ve bu büyük ordunun emirliğine tanınmış bir serdar olan Beydoğdu'yu getirdi. Silah yüklü bin deve, dinar ve dirhem yüklü yüz katır ve birkaç fil de onun emrine verildi. Beydoğdu, mümkün olduğu kadar tam ve büyük bir orduyla görkemli bir şekilde Selçukluları def için Nesa'ya hareket etti (Mirhand, 2018: 42). Ancak bu ordunun içinde kumandan Beydoğdu dışında Sultan Mesud tarafından görevlendirilmiş birden fazla kumandan vardı. Beydoğdu bu duruma fazlasıyla itiraz ederek böyle bir ordunun disiplinin sağlamanın zor olacağını bildirirse de bu itirazı Sultan tarafından kabul görmedi. Bunun üzerine Beydoğdu emir ferman gereğince Nesa'ya hareketine devam etti. Beydoğdu komutasında ki Gazneli ordusu Nesa tarafına geldikleri günden on gün sonra, ordu içerisinde ki casuslardan gelen bir mektupta, "Türkmenler ordunun öncüleri erişir erişmez ilk hamlede bozguna uğradılar, hem öyle ki ordunun merkez, sağ ve sol kanatlarının savaşa girişmelerine hiç lüzum kalmadı ve hemen 7-8 yüz kişinin kafaları kılıçtan geçirildi ve pek çokları esir edildi." diye zafer müjdesi geldi (Beyhaki, 2022: 449). Ancak bu küçük zafer uzun sürmedi. Zira Gazne ordusu yendiklerini düşünerek ordu düzenini bozarak ganimetlerin peşine düştü. Beydoğdu askerlerin yerinde kalarak ordu düzeninin bozmamaları hususunda çok fazla uyarıda bulunsa da askerler başlarına buyruk hareket etmeye devam ettiler. Çöllerde hazır bir şekilde bekleyen Selçuklu birlikleri bu durumu fırsat bilerek Çağrı Bey komutasında ani bir hareket ve baskın ile bu orduyu 1035 temmuzunda Hisar-ı Tak mevkiinde müthiş bir hezimete uğrattı (Turan, 2005: 95). Kumandan Beydoğdu ve dağılan kuvvetleri savaş meydanından uzaklaşarak kendilerini güçlkle de olsa Nişapur'a atmayı başardılar.

Selçuklular beş yüz bin altın dinar, silah, ziynet (tecemmülat), hayvan (çeharpa) elde ettiler (Fazlullah, 2010: 85). Selçuklular bu kadar ganimetle ne yapacaklarını ve savaşın sonucunu konuşmak için bir kurultay toplamaya karar verdiler. Çadılarında oturdular ve müzakereye girişerek:

Hiç düşünmeden, hatırımıza gelmeden bu devlete nail olduk. Bunda kendimizi övmeyelim, bu büyük orduyu biz bozguna uğratmadık, bu bizim tedbirimizden ziyade onların tedbirsizliğinden de oldu. Tanrı bizim böyle büyük bir ordu karşısında mahvolmamızı istemedi. Hiç hatırımıza gelmeyen bu nimetler elimize geldi; fakir idik zengin olduk. Sultan Mesud büyük bir padişahdır; İslam aleminde onun misli yoktur. Bu kadar kumandana rağmen böyle bir ordu tedbirsizlik ve idare edilmemiş yüzünden bu hale geldiyse biz bununla övünmemeliyiz. Biz onlara bir elçi göndermeliyiz, muti bir kul gibi özürlere dileyerek bizim sözüümüzün evvel söylediğimiz söz olduğunu ve onlar bizim evlerimize yurtlarına hücum ettiklerinden bizim için kendimizi müdafaaadan başka çare kalmadığından böyle bir harekette bulunduğumuzu söylemeliyiz. Bakalım bizim bu sözlerimize ne cevap gelecek? Onu bekleyelim, son ona göre hareket edelim (Beyhaki, 2022: 454-455).

Bu kurultayda konuşulan ve alınan kararlardan çıkaracağımız hadiseler şunlardır. Selçuklular bu zaferi tesadüf eseri kazandıklarını ve yine bu zaferi Gazneli ordusunun birbirlerinin arasında uyum olmayan basiretsiz komutanlara bağlamışlardır. Bu zafere rağmen Selçuklular hayale kapılmamış, kendilerini Gazneli Devleti'nden üstün görmemişlerdir. Gazneli Devleti'nin hala da çok güçlü olduklarını ve onlara karşı baş edecek bir kuvvetlerinin olmadıklarını daha da ileri gidilmemesi gerektiğini bundan dolayı en iyi yolun barış yolu olduğunu düşündüklerini adlıkları kararlardan anlamaktayız.

Nesa savaşının neticesine Selçuklular tarafından baktığımızda Gazneli Devleti'ne karşı kazanılan bu ilk zafer ile birlikte şimdiye kadar bir bakıma mülteci, bir bakıma da başka bir devletin topraklarını işgal eden gayri meşru bir kuvvet olarak görülen Selçuklular, bu galibiyetten sonra geldikleri bu topraklar da hakimiyet hakkını kılıçlarının hakkıyla almışlar ve diğer devletler tarafından meşru bir kuvvet olarak tanınmaya başlanmışlardır. Bu itibarlı zafer, onların devlet kurma yolunda ulaştıkları büyük bir evredir. Selçukluların asıl büyük kazancı manevi yönden olmuştur. Nitekim başlarda Selçuklular Gazneli ordusu tarafından pek ciddiye alınmamıştı. Zira Selçukluların üzerine gidilirken Gazne ordusunun disiplinsiz hareketleri, gerekli savaş önlemlerinin ve savaş taktiklerinin yapılmamış olması ve ordunun başında birden fazla komutan bulunması Selçukluları çok fazla ciddiye almadıklarının bir göstergesidir. Ancak Selçukluların Gazne ordusuna karşı aldığı bu ilk ve büyük zafer sonucunda Gazneliler tarafından Selçuklular artık korkulan ve ciddiye alınan bir topluluk haline gelmiştir. Selçuklularda ilk başlarda Gazneliler karşı olan korkularını üstlerinden atmış ve bu bölgelerde bir devlet kurma inancını kendi aralarında daha da güçlendirmişlerdir.

Nesa savaşının Gazneli Devleti'nde yarattığı tesirlere baktığımızda, bu yenilgiden sonra Sultan Mesud devletin ileri gelenleri ile bir araya gelerek neler yapılması gerektiği hususunda konuşmaya başladılar. Herkes hükümdarı teselliye çalışıyorlardı. Mesela vezir hükümdara bunun bir kaza olduğunu, dünyada bunun gibi çok hadiselerin geçtiğini, telafi edilebileceğini söylüyordu. Toplantıda asıl tenkidi Ebu Nasr yaptı. Bu olay ona çok tesir etmişti. Ona göre, toplantıda bulunanlar, bu olaya gerektiği kadar önem vermiyorlardı. Buna rağmen o susuyordu. Sultanın ısrarı üzerine konuşmaya mecbur kaldı. Konuşması esnasında bugünü görmektense ölmeyi tercih ettiğini söyledi. Yine konuşmasında Sultan'ın bir müddet içki ve eğlenceden uzak kalmasını ve ordunun başına bizzat kendisinin geçmesi gerektiğini söyledi. Sultan Mesud ona hak verdi ve tavsiyelerini tutacağına söz verdi. Bu sırada kumandan Beydoğdu söz alarak hadiseyi anlattı. "Eğer kumandanlar emirlere itaatsizlik etmeselerdi, bu ordu ile bütün Türkistan'ı fethedeceğini" söyledi. Sultan onun bu izahını kabul etti (Köymen, 2016: 219-220). Sonuç olarak baktığımızda Gazne ordusu sayısal üstünlüğüne güvenerek Selçukluları ciddiye almayı ve bundan dolayı gerekli savaş düzeni ve taktiklerinin yapılmamış olması, ordunun başındaki kumandanların kendi aralarında ki uyuşmazlıkları ve askerlerin emirlere itaatsizlikleri savaşın kaybedilmesine sebebi olarak görüldü. Zira bu düşünceye destek olarak savaştan kaçıp kurtulan iki süvarinin anlattıklarına göre:

Bu, Tanrı'nın anlaşılmasız bir işi! Korkak, silahsız mühimmatsız olan bu düşmanların böyle büyük bir orduyu darmadağın edecekleri kimsenin hatır ve hayalinden geçmezdi. Şunu bilmek lazımdır ki eğer herkes başkumandan Beydoğdu'nun emirlerini dinleyip getirseydi, bu iş başımıza gelmezdi. Fakat herkes kendi kafasına gitti, çünkü orduda çok kumandan vardı (Beyhaki, 2022: 450).

Savaşta bizzat bulunan süvarilerin anlattıklarından anlaşıldığı gibi savaşın kaybedilmesinin ana sebebi emirlere itaatsizliktir. Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise Sultan Mesud'un Selçukluları dikkate almayarak ve yeterli önlemi almamış olmasıdır. Selçuklu Beyleri bu zaferden sonra çok fazla gurura kapılmayarak neden savaştıklarını ve özürlerini dilemek adına Gazneli Devleti Vezirine hitaben Sultana iletilmesi için bir mektup yazdılar. Bu mektupta:

Biz Sûrî'yi arada vasıta yapmak, ondan yardım beklemek hususunda hata ettik. Sûrî, hiddetli, asabî bir adamdır; işin akıbetini düşünemedi, nihayet Emir'i üzerimize asker seok edecek bir hale getirdi. Yoksa Emir'in mansur ordusuna karşı kılıç çekmek bizim haddimiz miydi? Fakat Emir'in askerleri, koyun sürüsüne düşmüş kurt gibi içermize daldılar. Biz aman istiyorduk; onlar bizim evlerimize barklarımıza hücum ettiler. Artık bizim için nefsimizi müdafaa için başka ne yapmak mümkün idi? Ne de olsa can tatlıdır. Şimdi biz size evvel söylediğimiz sözü müzdeyiz. Eğer Hâce muvafık görürse devlet ile bizim aramıza girsin. Hâce, Harezmsah Altuntaş zamanında Harezm'de bulunmuş idi, Harezm'in ekmeğini tuzunu yedi. Onun hakkını gözetsin, bize yardım etsin, özürlerimizi kabul etmesi için Emir'in bize karşı gönlünü hoş yapsın, bizim kalbimize sükûnet verecek bir tarzda bu mektubumuzun cevabını göndersin, ta ki bu mesele uzamasın, bir an evvel bitsin. Eğer Hâce bununla beraber kendi tarafından bizim sözü müzü dinlemek ister de bir de mutemet gönderirse daha iyi olur. Biz muti kullarız, devletin iyiliğinden başka arzumuz yoktur (Beyhaki, 2022: 455).

Gelen mektupta yazılanlar Sultan Mesud çok fazla hoşuna gitmedi. Ancak Vezir şu anlık Selçuklularla anlaşma içerisine girmenin daha doğru olacağı konusunda Sultan Mesud'u ikna etti. Bunun üzerine Sultan Mesud, Selçuklu ileri gelenleri ile görüşmek üzere elçiler görevlendirdi. Elçilere, Selçukluların sözlerinde samimi olduklarını ve verdikleri teklif uygun ise kabul etmelerini bu hususta iki tarafında hoşuna gidecek bir anlaşmanın yapılması emrini verdi. Böylece bu elçilik heyeti yola çıkarak Selçuklu reisleri ile bir araya geldiler. Uzun süren müzakereler sonucunda nihayet iki tarafta bir anlaşmaya vardı. Bu anlaşmaya göre, Nesa, Ferave ve Dehistan'ın bu üç reise verilmesine ve bunlara hilat, liva ve menşur gönderilmesine ve bu üç reisten birinin saraya gelerek itaatkarını bildirerek sarayda rehin kalması kararını verdiler (Beyhaki, 2022: 457). Antlaşma gereğince Sultan Mesud, Nesa'yı Tuğrul'a, Dıhistan'ı Davud (Çağrı)'a ve Ferave'yi Musa Yabgu'ya verdi (Cüzcani, 2020: 69). Ayrıca Sultan Mesud Selçuklu reislerine hilat, menşur ve sancak göndererek, "Dihkan"¹⁰ unvanı verdi (Merçil, 2013: 65).

Selçuklular bu antlaşma ile birlikte askeri yönden daha çok siyasi bir zafer kazanmışlardır. Zira kendileri bu savaşa kadar hiçbir şekilde Gazneliler tarafından siyasi bir oluşum olarak kabul edilmiyorlardı. Ancak bu savaşı kazanmaları ile birlikte Gazneliler kendilerini siyasi yönden de dikkate almaya başlamışlardır. Antlaşma maddelerine baktığımızda Selçuklu reisleri yalnız iyi birer kumandan değil, aynı zamanda yaptıkları antlaşma sonucunda iyi birer siyaset adamı oldukları da açık bir şekilde görülmektedir. Zira antlaşma maddelerine baktığımızda elde edilen imtiyazlarla verilen teminat arasında bir denge söz konusu değildir. İmtiyazlar daha çok olup verilen teminatlar ise pek hafiftir. Diğer taraftan da Sultan Mesud'un Selçuklu reislerine Dihkan unvanını vermesi suretiyle onları bir vali derecesinde görmüş bu sayede hukuki ve siyasi yönden dereceleri Gazneliler tarafından yüceltilmişti. Yine kendilerine Sultan Mesud tarafından Dihkan unvanı dışında verilen hilat, menşur, külâh, altın kemer ve eyerli at gibi sembolik hediyeler göndermesi Selçuklu reislerini buldukları bölgelerde kısmi bir özerlik tanıdığını göstermektedir. Sonuç olarak baktığımızda Selçuklular kılıç hakkıyla aldıkları yurtlar sayesinde mültecilikten kurtulmuş ve kazandıkları zafer sonucunda Selçukluların namı bölgede başıboş gezen birçok Oğuz Türkmenleri arasında duyulmaya başlanmıştır. Bu sayede bu Oğuz Türkmenleri Selçukluların himayesine girmiş ve böylece Selçuklular gerek nüfus bakımından gerek askeri yönden bölgede güçlü bir duruma gelmeyi başlamıştır.

¹⁰ Ortaçağ'daki bazı İslam devletlerinin idari teşkilatında köy reisi, şehir ve yöre beyi anlamına gelen bir tabir. Aslı Farsça dih (köy) ile -gan nisbet ekinden meydana gelen dihgan olup dihkan şeklinde Arapçaya geçmiştir (Sümer, 1994: 289).

4. Bağımsızlık Savaşı: Serahs Savaşı ve Sonuçları

Sultan Mesud 20 Eylül 1035 Pazar günü Nişabur'dan çıkarak Herat'a doğru hareket etmek için hazırlıklara başladı. Bu sırada Selçuklularla antlaşma yapması için yollanan elçi Sultan Mesud'un huzuruna çıktı. Elçinin getirdiği haberlere göre, Selçukluların büyük hayaller peşinde koştuklarını, barış antlaşması olmasına rağmen onlara itimadı olmadığına, işittiğine göre kendi aralarında Gazneli Devleti'ni küçümsediklerini Sultan'a ilettiler (Köymen, 2016: 228). Elçinin, Sultan Mesud'a iletildiği bu haberlerden de anlaşıldığı gibi Selçukluların yapılan anlaşmayı bozmaları muhtemeldi. Nitekim Elçiye göre, Sultan Nişabur'dan ayrılmaması gerektiğini zira yeniden burada karışıklık çıkabileceğini söylemiştir. Öte yandan Elçi Selçukluları bizzat yerinde görmüş ve her ne kadar arada bir anlaşma olsa bile Selçukluların rahat durmayacağını bu hususta bu bölgede durarak emniyetlerin alınması gerektiğini söylemiştir. Ancak Sultan Mesud'a göre Selçukluların tekrardan harekete geçmesi kesin olmadığı gibi eğer geçerlerse de gerekli tedbiri alacağını ancak burada daha fazla duramayacağını zira hayvanlara ot bulmanın artık güçleştiğini dile getirmiştir. Böylece Sultan Mesud bölgede gerekli önlemleri aldıktan sonra 25 Eylül 1035 tarihinde Nişabur'dan ayrıldı ve Herat yoluyla Belh'e gitti (Merçil, 1989: 64). Fakat aradan daha fazla zaman geçmeden, Elçinin Sultana uyarıda bulunduğu hususlar başlarına gelmişti. Horasan sahib-divanı Suri'nin habercileri gelerek Selçuklu Türkmenlerinin ve bunlara katılan Iraklı Türkmenler harekete geçerek civardaki köylere adamlar gönderip ahaliye eziyet ettiklerini ve her ne bulurlarsa aldıklarını ve bunların pek ziyade fesat çıkardıklarını bildirdiler. Aynı zamanda Bust'tan gelen bir mektupta da bunlardan bir grubun Ferah ve Zirkan'a gittikleri ve birçok hayvan alıp götürdükleri bildiriliyordu (Beyhaki, 2022: 463). Öte yandan Selçuklular artık komşuları ile de münasebete geçerek emniyet tedbirleri alıyorlar; Harun'un yerine geçen Harizmşah İsmail de istiklal hareketine devam ile Selçuklularla dostluk kuruyor; Arslan Han'a mukabil Buğra Han da Gaznelilere karşı Selçuklu reislerine kendi damgası ile mühürlenmiş mektuplar gönderiyor ve zaferlerinden dolayı onları tekrar tebrik ediyordu (Turan, 2005: 96).

Selçukluların bu hareketlerinden anladığımız kadarıyla antlaşmayı bozan taraf tamamıyla Selçuklulardır. Antlaşma gereği Gazneliler, uyması gerektiği şartları yerine getirmiş olsalar da Selçuklular kendilerinin uyması gerektiği şartları yerine getirmediğini görüyoruz. Zira Selçuklu reislerinin hiçbiri Sultan Mesud'un sarayına rehin olarak gönderilmemiştir. Bunun yanında kendilerine verilen üç vilayetin dışına çıkmaları da yapılan antlaşmanın tamamen Selçuklular tarafından bozulduğu düşüncemizi desteklemektedir. Bu yağma faaliyetlerinin tamamını Selçuklulara yüklememiz de doğru değildir. Selçuklularla birlikte kendilerine katılan Türkmenlerinde bu yağma faaliyetlerinde büyük rolü vardır. Şu halde Gaznelilere karşı Nesa savaşını kazanılması ve ardından yapılan antlaşma ile birlikte Selçukluların prestijleri fazlasıyla artmıştır. Bunun neticesinde de Selçuklulara birçok soydaşı katılmıştır. Bir diğer önemli husus ise Selçukluların kazandıkları zaferin ve Gazneliler ile yaptıkları anlaşmanın komşu devletlerde uyandırdığı olumlu sonuçlardır. Öteden beri kendileriyle dostluk içinde olan Harizm valileri ve bölgenin diğer güçlü bir devleti olan Karahanlılarla olumlu münasebetler kurmaları ile birlikte siyasi yalnızlıklarından kurtulduklarını söyleyebiliriz.

Selçukluların anlaşma neticesinde yurt edindikleri vilayetlerin dışına çıkıp yağma faaliyetlerinde bulunmaları ve kendilerini bölgede güçlü bir duruma getirmek için komşu devletlerle ittifak tekliflerinde bulunmaları Sultan Mesud'u fazlasıyla kızdırmıştı. Sultan Mesud, bu kez Selçukluları kesin bir darbe ile Horasan'dan çıkarma kararında idi. Bunun üzerine Sultan Mesud, vezir, devlet erkanı ve diğer hükümet adamlarıyla bir toplantı yaparak bu hususta hep beraber görüştiler. Neticede Hacib-i Bozorg Subaşı'nın 10 bin süvari ve 5 bin piyade ile Horasan'a giderek bir an evvel Horasan'ın Türkmenlerden temizlenmesini kararını aldılar (Beyhaki, 2022: 463). Görülüyor ki, tam anlamıyla uygulanmayan anlaşma tek taraflı olarak Selçuklular tarafından bozulunca, Gazneliler bu durumu düzeltmek için herhangi müzakereye girişmeyerek anlaşmanın bozulduğunu kabul etmiş ve bu hususta tedbirler almışlardır.

Büyük bir ordunun üzerine geldiğini duyan Selçuklular, Vezirine hitaben Sultana iletilmesi için bir mektup yazdılar. Bu mektupta:

Bizden şimdiye kadar hiçbir taşkınlık ve sarkıntılık olmamıştır. Şu gizli bir husus değildir ki Horasan'da başka Türkmenler bulunmaktadır ve oraya bunlardan daha da gelecektir, çünkü Ceyhun ve Belhan Kûh yolu açıktır. Bu bize verilen vilayet ise dardır, bizim ahalimizi almıyor. Hâce-i Bozorg araya girsin, Sultan'dan çölün etrafında bulunan Mero, Serahs ve Bâverd gibi şehirlerin bize verilmesine delalet etsin. Orada sâhib-beridler, kadılar ve Sultan tarafından sâhib-divan bulunsun, onlar bizden vergi alsınlar, bize maaş (bistgâni) versinler; asker olarak Sultan'ın ordusunda çalışalım, Horasan'ı müfsitlerden temizleyelim. Eğer Irak yahut başka yerde de yapılacak bir hizmet varsa onu da yapmaya hazırız, en müşkül işler de olsa yine yapmak tan çekinmeyiz. Şimdi Hâcib Subaşı ve askerler Nişâbûr ve Herat'ta bulunuyorlar. Eğer bunlar bize hücumda bulunurlarsa biz de bunlara karşı koymağa mecburuz. O zaman Sultan'a karşı olan saygı ve sevgimiz ortadan kalkar. Her halükârda Emir'in reyî hepsinden üstündür (Beyhaki, 2022: 470).

Yazılan bu mektuptan çıkan neticelere baktığımızda, Selçuklular anlaşmayı bozmayarak anlaşmaya sadık kaldıklarını, Selçuklu reislerine göre elçilerden Sultana gelen raporlarda belirtilen yağma faaliyetlerini kendi emirlerinde bulunmayan diğer Türkmenlerin yaptığını belirterek, yenilerinin geldiklerini belirtmişlerdir. O halde Selçuklular Türkmenlerin yaptıkları yağmaları kesin bir dille reddettiklerini anlamaktayız. Mektubun ilerleyen bölümlerinde, kendilerine verilen bölgelerin genişletilmesine zira kendilerine yeni katılan insanları barındıracak bir yer bulamadıklarını dile getirmişlerdir. Bu ifadelerden dikkat çeken husus şudur. Selçuklular yağma faaliyetlerinde bulunan Türkmenleri bir yandan kendi himayelerinde olmadıklarını dile getirerek reddederken bir yandan da kendilerine katılan Türkmenlerle beraber kuvvetinin arttığını ve onları yerleştirmek için Sultan'dan toprak isteyerek Türkmenler konusunda bir zıtlık içinde olduklarını görmekteyiz. Bir diğer husus ise Horasan'ın en önemli üç şehrinin kendilerine verilmesi karşılığında Gazne ordusunda Sultana bağlı paralı askerlik hizmetinde bulunmak istemeleridir. Burada da dikkat etmemiz gereken husus, Gaznelilerin Selçukluların isteklerini yerine getirmeleri halinde daha önceki antlaşma ile elde ettikleri üstünlüğü kaybetmeye ve bazı sorumluluklar almaya hazır olduklarını görmekteyiz. Mektubun sonlarına geldiğimizde dikkat çeken bir diğer husus şudur. Kendilerini Horasan'dan çıkarmak için gelen Subaşı'nın kendi üstlerine gelmemesini, geldiği takdirde Sultana olan hürmetlerini ortadan kaldırarak karşılık vereceklerini açık bir şekilde belirtmişlerdir. Mektubun bu son cümlelerine bakarak bu mektubun bir ültimatom niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz. Genel anlamıyla bu mektuptan çıkaracağımız hususlara baktığımızda, Selçukluların Gaznelilerin eskisi kadar güçlü olmadıklarını ve onlarla baş edebileceklerini anlamalarıdır. Bu hususla birlikte Selçuklu reisleri yaşadıkları acı olaylar neticesinde edindikleri tecrübelerden sonra iyi birer kumandan olmakla birlikte aynı zamanda gerek Gazneli Devleti'nin siyasi ve askeri durumu, gerek o dönemin devletlerarası siyasi ilişkilerini çok iyi bilen, elde ettikleri fırsatları kaçırmayarak ona göre plan yapan politikacılar ve tecrübeli siyaset adamları haline geldiklerini görmekteyiz.

Sultan Mesud okuduğu bu mektubun ne anlama geldiğini iyi anladığını görüyoruz. Zira fena halde kızgın bir tavır alarak, Vezirine söylediği sözler şunlar oldu:

Bu kavmin tahakkümü, yayılma ihtirasları, aşırı istekleri haddini aşmıştır. Bir taraftan Horasan'ı kalbura çevirdiler, yapmadıkları fesat kalmadı, bir taraftan da bir takım yaldızlı sözlerle haber gönderiyorlar. Bu elçileri geri göndermeli ve kendilerine açıktan açığa, bizimle sizin aranızda hüküm verecek kılıçtır. Askerlerimiz savaş için gönderilmiştir. İşte biz Bust'tan hareket ediyoruz, Herat'a gideceğiz, diye söyleyin (Köymen, 2016: 236).

Görülüyor ki Sultan Mesud, Selçukluların isteklerini kabul etmek şöyle dursun, onlara harp ilanı suretiyle cevap vermeğe taraftardır. Vezir aynı fikirde değildir. Vezire göre:

Mademki bu adamlar böyle mülayimce söz söylüyor ve bundan başka şimdiye kadar da bize karşı fena bir harekette bulunmayıp sükûnet ve asayiş içinde yaşamışlar ve hükümet otoritesine karşı koymamışlardır, bence muvafık olan bunlara ikisi ortası bir cevap vermektir. Böylece aradaki dostluk büsbütün ortadan kalkmamış olur. O zaman Emir, isterse Herat'a gider, Hâcib-i Bozorg ve bütün ordu da oraya gelirler. Barışıklık ile veya savaşla bu mesele hallolur (Beyhaki, 2022: 471).

Vezirin Sultana söylediği sözlerden de anlaşıldığı gibi, Sultanın Selçukluların üzerine derhal hareket edilmesini istemesine rağmen, Gazneli Devleti'nin Selçuklulara karşı üstün gelecek kadar gücünün şuan

olmadığını ve Selçukluları artık dikkate alınır ve tehlikeli bir düşman olarak gördüklerini, bu durumu düzeltmek adına Selçuklulara karşı tatlı sert bir siyaset izleyerek zaman kazanmaya çalıştıklarını anlamaktayız.

Vezerin bu planı Sultan Mesud tarafından kabul edilerek bu hususta Selçuklular tarafından gelen elçilere bu esaslar içinde muamele edilmiş ve bu esaslar içinde cevap verilerek gönderilmiştir. Ancak aradan daha kısa bir zaman geçmeden Selçuklular yine kendilerine verilen vilayetlerin dışına çıkarak planlı bir şekilde yağma faaliyetlerinde bulunmaya başlamışlardı. Esasen Selçuklular kendilerine karşı yapılan bu ikili siyasetin farkına varmış ve aralarında ki bu durumun barış yoluyla değil ancak kılıç yoluyla çözüleceğinin farkına varmışlardır. Bundan dolayı birçok yerde planlı bir şekilde yağma faaliyetleri yaparak servetlerini artırıyor bir yandan da koyun, inek vb. hayvanlara el koyarak olası bir savaş durumunda oluşacak yiyecek ikmalinde zor duruma düşmemeye hedefliyordular.

Herat, Badgis ve Garcistan naibinden bir pusula geldi. Bu pusulada, "Türkmen Davud (Çağrı), dört bin donanımlı süvari ile Ribat-i Rezen, Gur ve Siyahkuh yolundan Gazne üzerine yürüyor." diye yazılıydı. Sultan'ın bu haberden çok canı sıkıldı. Veziri çağırdı, kendisine, "Bu kavimden hiç doğruluk beklememelidir; düşman nasıl dost olabilir? Sen donanımlı bir ordu ile Herat'a gitmelisin. Biz de Gazne'ye gidelim. Evi boş bırakmak doğru değildir." dedi (Beyhaki, 2022: 471). Sultanın bu sözlerinden de anlaşıldığı gibi Selçuklular konusundan artık sıkıldığını ve bir an önce bunun hal edilmesi gerektiğini düşündüğünü görmekteyiz. Ancak Vezir aynı fikirde değildi. Zira gelen bu haberin doğru olmadığını, kış mevsiminin geldiği ve bundan dolayı oradan kimsenin geçemeyeceğini söylemiştir. Sultan vezire itiraz ederek, düşmanın kar-kış dinlemeyeceğini, bu sebeple kendisinin derhal Gazne'ye döneceğini söyledi (Köymen, 2016: 238). Sultan Gazne'ye dönmek konusunda ısrar ederken bir mektup daha geldi. Bu mektuba göre, Gazne üzerine gidenlerin 200-300 süvariden oluşan Çağrı Bey'in öncü birliklerinden bir Türkmen gruptu. Bu haberi alan Sultan gönlü rahat etti ve Gazne'ye dönmekten vazgeçti. Bu durumu göstermektedir ki artık Selçuklu korkusu bütün Gazne Devleti'ni kapsamıştır. Zira küçük bir Selçuklu birliğinin bile başkent Gazne'yi istila edebileceklerine inanmış ve acil bir şekilde tedbirler alınması gerektiği düşünmüşlerdir. Aradan çok zaman geçmeden (13 Ocak 1037) perşembe günü Horasan'dan mektuplar geldi. Bu mektuplarda:

Türkmenler sınırlara daşıldılar, Tun şehrinin yağma ettiler. Kürt ve Arap kitalarının kumandanı Ebu'l-Hasan-i İraki gece gündüz Herat'ta şarapla meşguldür. Ebul'l Hasan, kendi kölelerinden birini hiç düşünmeksizin Türkmenler üzerine hücum için Arap ve Kürtlerden oluşan bir grup asker ile gönderdi. Bunlar bozguna uğradılar. Türkmenler birçoğunu öldürdüler, birçoğunu esir aldılar (Beyhaki, 2022: 483).

Sultan bu mektupları okuyunca çok fazla hüznünlendi ve Vezirini çağırarak neler yapılması gerektiği hakkında konuşmaya başladılar. Nihayet kendisine:

Senin Herat'a gitmen gerekmektedir. Hacıb Subaşı ve bütün Horasan askerleri oraya gelinceye kadar sen orda kal, hepsini göz önünde tut, sefer için bütün lazım eşya kendilerine verilsin. Savaşa hepsi tam silahlı ve mükemmel bir surette gitsinler, Türkmenlere karşı gelsinler. Horasan, kılıçla bunlardan temizlensin. Artık bundan sonra Türkmenlerden doğruluk beklemek hatadır (Beyhaki, 2022: 483).

Bu konuşulan kararlardan sonra anlaşılıyor ki Gazneliler tarafından Selçuklu meselesi artık ancak kılıç yolu ile halledilebilirdi. Çünkü yapılan anlaşmaya ve ardından yolladıkları mektuplara rağmen Selçuklular verdikleri sözlerde durmadıkları bizzat Sultan tarafından dile getiriliyordu. Emir ferman gereği Vezir tam donanımlı bin süvari ile birlikte Herat'a doğru yola çıktı. Sultana buradan Vezir tarafından yazılmış mektuplar geldi. Kendi emirine verilen ordunun tam donanımlı bir şekilde hazır olduğunu ve Selçukluların üzerine gidip onları Horasan'dan temizlemeye hazır olduklarını ayrıca bu hareketleri gören Selçuklu Türkmenlerinin bölgeden kaçarak uzaklaştığını söylemiştir. Görülüyor ki, gruplar halinde Horasan bölgesinde planlı bir şekilde yağma faaliyetlerinde bulunan Selçuklular ciddi önlemler karşısında yıpratma savaşı yapma imkanı bulmaksızın kendilerine daha önce verilmiş yerlere dönmüşlerdir.

Sultan Mesud gelen mektupları okuyunca gönlü rahatladı ve şimdilik Selçuklu meselesini hallettiği kanaatine vardı. Zira kendisi artık Selçuklu meselesinden oldukça sıkıldığını görmekteyiz. Öyle ki devletin ileri gelenlerini toplayarak şu anlık hedefinin Hindistan'a bir sefer yapmak olduğunu ilettiler. Ancak devletin ileri gelenleri Sultan ile aynı fikirde değildi. Kendilerine göre hali hazırda devam eden Selçuklu tehlikesini halletmeden herhangi bir askeri ve siyasi hareket yapılmaması gerektiğini söylediler. Ancak Sultan Mesud devletin ileri gelenlerinin bütün telkinlerine rağmen bu kararında vazgeçmeyerek Hindistan'a sefer düzenlemek için ordusunu hazırladı ve 1037 yılında Hindistan'a doğru sefere çıktı. Aradan daha kısa bir zaman geçmemişti ki Selçuklular tekrardan harekete geçti. Sultanın Hindistan'da seferde olduğunu bilen Selçuklular bu durumu fırsata çevirmiş ve daha kış ayının başlarında Horasan'a gelerek, Cuzcan şehirlerinden Talikan ve Faryab'ı talan etmişlerdi. Düzenli Gazne ordusu kışın verdiği çetin hava şartları yüzünden bu duruma müdahale edememişlerdi. Selçukluların bu yağma faaliyetleri Sultana raporlar halinde bildirmişlerdi. Sultana bu raporlar iletildiğine bu duruma çok üzülmüş, Hindistan'a sefere çıktığının pişmanlığını gönderdiği mektuplarda ifade ediyordu. Ertesi gün Nişabur'dan aldığı bir mektupta ise, Rey kumandanı Ebu-Sehl-i Hamdevi'nin Nişabur'a geldiğini ve Rey'de kalamadığını, çünkü Taş-i Ferraş'ın öldürüldüğünü ve onun ölümünden sonra ileri gelenlerden birçok kimsenin esir edildiği, memleketi Türkmenlerin istila ettiklerinin bildiriyorlardı (Beyhaki, 2022: 483). Sultan Mesud kendisi Horasan'a gelmek ve Selçuklular ile savaşmayı diledi. Yiyecek ve hayvan yemi kıtlığından dolayı hareket imkanı olmamıştı (Mahmud, 1977: 16-17). Öte yandan gelen raporlara gereken cevabı veriyor ve "Cesur olmalarını havalara düzeline hareket edeceğini" bildiriyordu (Köymen, 2016: 245). İki ordu arasında karşılıklı saldırılar oluyordu ancak iki taraf da meydan muharebesi yapmaktan geri kaçıyorlardı. Bu durum Sultana bildirildi ve Sultan Subaşı'yı acizlik ve korkaklıkla itham ederek ve kendisinin yerine Selçuklularla meydan muharebesi gerçekleştirebilecek bir kumandanın getirilmesi gerektiğini söylüyordu. Subaşı bunun üzerine bir elçi vasıtasıyla Sultan Mesud'a "Onların işi o kadar ileri gitmiştir ki, ben kulun ve benim benzerlerim onlara karşı koymaya güç yetiremez." diyordu. Bunun üzerine Sultan Mesud, "O (Subaşı), kendi pazarını kuvvetlendiriyor. Yoksa onlara ne zaman güç yeter?" dedi ve "Bu önemli işi halletmelisin." diye emir gönderip kestirip attı (Fazlullah, 2010: 86-87). Sultan Mesud, meydan muharebesi yapılması için Subaşına baskısını artırınca, Subaşı daha fazla dayanamamış ve durumu izahını bildirmek için Sultana bir mektup yazdı. Bu mektupta:

Aleyhimde yazılan birtakım esassız şeylerle Emir'in kalbinin bana karşı müteessir olmasına sebep oldular. Ben, şimdiye kadar Emir'in fermanını, nasihatini dinlememiştik etmedim. Bu, Emir'in mutemet adamlarının yanında bir hakikattir. Elçilerle savaşa girmem için ferman geldiği vakit ben Nişabur'dan savaşa için Serahs'a gitmek istedim, fakat kullarınızdan Ebû-Sehl-i Hamdevi ve Sahib-divân Sûri kullarınız, 'Kuvvetimizi saklamalıyız, iş kılıca dayandığı vakit bu kuvveti kullanırsınız, ileride ne olacağı bilinemez.' dediler. Kadı Said ve Nişabur'un ihtiyarları kullarınızın tarafınızdan melâmete maruz kalmamak için ne kadar çalıştığını gördüler. Hatta onlar tarafımdan bir mazbata yapıldı. Hepsini üzerinde el yazılarıyla yazdılar. Ben bunu sizin vakıf olmanız için size gönderdim. Kulunuz savaşa yapmak veya yapmamak hususunda bir cevabınızı bekliyorum ki kulunuz da ona göre hareket etsin. Bu mutemedim Ebû-Sehl-i de bu mühim mesele için gönderdim, kendisiyle on beş günde Gazne'ye gelmek, üç gün orada kalmak ve on beş günde yine Nişabur'a dönmek üzere sözleşme yaptım, o dönüp geldiği vakitte bana bir iş emredilmiş ise inşallah ferman gereğince o işi yaparım (Beyhaki, 2022: 502-503).

Sultan bu mektubu okudu ve bu mektubu getiren Ebu-Sehl-i huzuruna çağırarak malumat istedi. Ebu-Sehl-i şöyle anlattı:

Selçuklu Türkmenleri kuvvetlerini yirmi otuz kısma ayırırlar. Şehirler bizim için ne ise çöller de onlar için ana baba kucağı gibidir. Kulunuz Subaşı taarruz etti, öncüler kullandı, onlarla savaştılar yaptı. Onların halini ve durumlarını iyi anladı, elinde bulunan kuvveti o derecede iyi muhafaza ve idare etti ki Türkmenler Horasan şehirlerinin hiçbirinde yerleşemediler. Şimdi oralardan vergiler eskisi gibi alınmıyor, valiler işlerinin başlarında çalışıyorlar. Faryab ve Talikan'da yapılan katil ve yağmalara gelince: Türkmenler iki defa habersiz baskın yaptılar, Bunların biri yazın, biri de kışın oldu. Subaşı, onların en mühim kuvvetlerine karşı koydu, fakat Türkmenler onun bir grubunu bozguna uğrattılar. Onların bu baskını tesirini gösterdi. Kulunuz bu işten haber alınca kadar durum düzelmez bir hale gelmişti. Bu ordu yardım görmeden savaşa gidemez. Bû-Sehl-i Hamdevi, Suri ve diğerlerinin mazbatada yazdıkları doğrudur; muntazam bir savaşa yapılamaz. Bununla beraber yine en muvafık rey Emir'imizin düşündüğüdür. Kulunuz cevabı bekliyorum ve hazırım. Eğer bir hücum

muntazam bir savaş lazımsa Bû-Nasr-i Muşkân'ın yazısıyla cevap namenin kenarına yazılsın ve Emir'imiz mektubun kendi el yazısıyla birkaç satırla tevki etsin, açıkça bu savaşın yapılması lâzım geldiğini bildirsın. Bu cevabımız gelir gelmez kulunuz bir gün Nişabur'da durmam, hemen Serahs ve Merv'e giderim, emrettiğiniz savaş yapılır; hiçbir özür beyan etmem. Ordu iyidir, silahlarımız tamamdır. Ödenekler (bistgâni) peşin veriliyor (Beyhaki, 2022: 502-503).

Ebu-Sehl-i Sultana malumatını yaptıktan sonra, yanında bulunan Ebu Nasr'a dönerek Sultan ona dönerek bu durum hakkında kendisinin ne düşündüğünün sordu. Kendisi bu durumun haddini aştığını zira burada sipehsaların¹¹ olduğunu, onlarla bu konuyu konuşmanın daha doğru olacağını söylemiştir. Bunun üzerine Sultan sipehsalar ile de bu durumu konuştuğundan sonra karar vereceğini söyledi. Ebu Nasr Sultanın huzurundan düşünceli bir şekilde çıkarak evine gitti. Ebu Nasr Sultanın huzurunda söyleyemediği söz ve fikirlerini müellif Beyhaki'ye aktarmıştır. Ona göre:

Büyük ve çok nazik bir iş başımıza geldi. Bunun sonu ne olacak bilmem? Arslan Câzib gibi bir kahraman kimse görmemiş ve işitmemiş idi. O bile, o kadar mühimmat ve öyle muazzam bir orduyla, düşmanlar bugünkü kadar kudret ve güce sahip olmadıkları halde ne kadar zaman uğraştığı malumdur. Sonra Sultan Mahmud Püşeng'e gitmeden ve Hâcib Gâzi'yi de o kadar savaş hazırlığıyla beraber göndermeden maksadına nail olamamıştı. Bu kavim başka bir kavimdir. Sultan'ı aldatıyorlar. Sultanın bu dediğim dedikliği yüzünden Beydoğdu meselesinde ne kadar itibar kaybettiğimiz meydanda. Eğer bu hâcib de, Allah göstermesin, aynı akıbete uğrarsa başka yapılacak bir şey kalmaz. O zaman şeref ve haşmetimiz tamamıyla mahvolur gider. Ben bu hususta ne yapmak lâzım olduğunu biliyorum, fakat söylemeye cesaret edemiyorum. Bakalım Allah'ın takdiri ne olacak? Rey ve Cibâl meselesi aleyhimizde neticelendi, ordu o kadar teçhizat ve mühimmat ile beraber alt üst oldu. Horasan'ın hali de böyle. Her tarafta karışıklık. Emir ise zevk ve sefasında ve dediğim dedikliğinde berdevam. Vezir itham altındadır ve korkuyor. Büyük kumandanlar hiç yoktan mahvolup gittiler. Bu Arız'ın vekili de iktisat yapacağım diye orduyu mahvetti. Emir de bunun riyakârlığını takdir ediyor. Bilmem ki bu işlerin sonu ne olacak? İçim kan ağlıyor, bu yolsuzlukları görmeye tahammül edemiyorum. Keşke Allah canımı alsaydı da bu halleri görmeseydim (Beyhaki, 2022: 503-504).

Ebu Nasr'ın bu mühim sözlerine baktığımızda Gazneli Devleti'nin ne durumda olduğu açık bir şekilde görmekteyiz. Zira Selçuklularla olan meseleleri en başından ele alan Ebu Nasr Sultanın onları küçümsemesi ve yanlış politikaları sonucu ile birçok önemli insanın hayatını kaybettiğini ve bu sorun en baştan doğru bir şekilde ele alınsaydı büyük oranda bu meselenin bu zamana kadar hal olacağını düşündüğünü görmekteyiz. Öte yandan artık bölgenin kaderinin belirleyen Selçuklular olduğunu, kendi savaş tarzlarını Gaznelilere kabul ettirdiklerini bu sözlerden anlamaktayız.

Gördüğümüz gibi Subaşı ve devletin ileri gelenlerinden olan Ebu Nasr'ın düşüncelerine rağmen Sultan Selçuklulara karşı meydan muharebesi verilmesi için emir verdi. Sorumluluğu kendi üzerinden atan Subaşı emir ferman gereğince ordusunu hazırladı ve Selçukluların üzerine yürüdü. Selçuklu casusları tam teçhizatlı büyük bir Gazne ordusunun üzerlerine geldiğini Selçuklu reislerine ilettiler. Bunun üzerine Selçuklu reisleri ciddi bir hazırlık içine girdi. Ağırlıklarını, ailelerini ve eşyalarını Gazne ordusuna karşı alınacak herhangi bir mağlubiyete karşı Merv çölüne götürdüler. Bu sayede ailelerini ve eşyalarını koruma altına alarak ağırlıklarında kurtulmuş bu sayede hareket kabiliyeti yüksek bir ordu meydana getirmişlerdi. Gazne ordusunun yaklaştığını duyan Selçuklu ordusu Serahs önlerine gelerek savaşa hazır oldular. İki ordu 1038'in Mayıs ayında Serahs önlerinde var güçleriyle savaşa tutuştular. Selçuklu birlikleri savaşın başlarında gruplar halinde Gazne ordusunu yıpratıp çöle çekiliyor bu şekilde kuvvet eksikliklerini gideriyorlardı. Selçukluların hafif atlı birlikleri ağır Gazne ordusu karşısında sık sık saldırma ve çekilme kabiliyeti göstererek Gazne ordusu karşısında üstün bir duruma geliyorlardı. Nihayet 1038 Mayıs'ında, sabahtan akşama kadar süren, şiddetli bir savaşta Subaşı bozulmuş; bütün Gazne ordusu dağılmış ve sayısız esir ve ganimet Selçukluların eline geçmiştir (Turan, 2005: 98). Subaşı ancak 20 kölesi ile kendisini Herat'a atabildi. O hıyanete uğradığını tam zafer elde edileceği sırada savaş arkadaşları kendisini yüzüstü bıraktığını tekrarlıyor ve ağlıyordu (Beyhaki, 2022: 509).

Gazne ordusunun Selçuklu ordusuna karşı aldığı bu ikinci mağlubiyet Sultan Mesud'a iletilmiş ve büyük bir üzüntü içerisinde girerek durumu ve yapılması gerektiğini konuşmak için devletin ileri gelenlerini

¹¹ Ortaçağ İslam devletlerinde başkumandan hakkında kullanılan bir terim. Farsça sipeh (ordu) ve sâlâr (kumandan) kelimelerinden oluşan sipehsâlâr (ispehsâlâr) Arapça'ya isfehsâlâr (isbehsâlâr) şeklinde geçmiştir (Merçil, 2009: 259).

toplamıştır. Bu toplantı da Vezir ve devletin ileri gelenleri Sultanın üzüntüsünü hafifletmeye ve onu teselli etmeye çalıştılar. Dünya var olduğu sürece, bu gibi hadiselerin olduğunu ve telafi edileceğini söylemişlerdir. Verilen ilk karar, Subaşı'yı teselli etmek için bir kimse gönderilmesinden ibarettir. Bu, kumandanın ve ordunun yaralı gönüllerine merhem yerine geçecektir. Selçuklular hakkında ne yapılacağı da Subaşı geldikten sonra görüşülüp karara bağlanacaktır (Köymen, 2016: 252). Subaşı Gazne'ye erdi ve Sultan'ın huzuruna çıktı. Ancak Sultan ona merhamet etmeyip, kızdı, çeşitli hakaretler etti, "Askerini kaybettin ve öldürdün ve üç yıl içinde ülkeyi elden çıkarıp, düşmanı yerime halef eyledin" dedi (Mahmud, 1977: 22). Subaşı da:

Tabip yaşlıyı nasıl gençleştirebilir ve yolcu da serabı nasıl şaraba dönüştürebilir? Ey Padişahım, sen uygun zamanında bunları ele geçirmedi ve bunların büyük düşman olduğunu bilmedin. Bunlara tam kuvvet ve kudret buluncaya kadar fırsat verdin. Şimdi bela tufanı bağdan aştı ve meşakkat denizi çoğaldı taşı, bana bir kıyısız denizin önüne dur ve bir yırtıcı aslana pençe vur dersin. Eğer aslana karşı varırsam beni parça parça eder ve eğer denize gidersem beni boğar. Her iki durumda da benim için ölümün muhakkak olduğunu anladım. Ey Padişahım kendi düşen ağlamaz manalı bir sözdür. Kendine ettin, ihmal ve tembellik yoluna gittin. Her deoletin sonunda bir sadme (sarsıntı) ve her riyanın (ikiyüzlülük) sonunda dedikodu vardır. Her günün bir kaomi ve her zamanın bir sultanı olur. Rızadan başka kazadan kaçacak yer, takedire razı olmadan özge tedbir olmaz (Mahmud, 1977: 22).

Sultan Mesud Subaşı'ndan bu sözleri işitip, insaf yoluna gidip, onu affetti (Mahmud, 1977: 22). Öte yandan bu toplantıda Selçuklulara karşı hitap ve muamelede önceki zamanlara göre büyük oranda değişiklikler olmuştur. Hakaret edici ve aşılıyıcı sözler bizzat Sultan tarafından yasaklanmış ve kaba sözler söylemekten kaçınmışlardır. Bu durumu Selçuklulara karşı olan korkunun artığını şeklinde yorumlayabildiğimiz gibi, onların Gazne sarayında artık hürmet edilen saygı duyulan bir düşman sayıldığı şeklinde de yorumlanabilir. Her iki durumda da Selçuklular Gaznelilerin gözünde prestijlerinin artığını ve hürmete değer bir düşman haline geldiklerinin söylemek yanlış olmaz.

Selçuklu reisleri kazandıkları bu zaferinde verdiği güçle devletlerini kurmaya başlamışlardı. Horasan'ın en önemli üç vilayeti Selçuklu reisleri arasında pay ediliyordu. Tuğrul Bey, devletin hukuki ve fiili lideri olarak Nişabur'u, Çağrı Bey, Melik ve ordunun başına komutan olarak Merv'i, Musa Yabgu (İnanç) ise Serahs bölgesine hakim olmuştur. Böylelikle Horasan bölgesinde Gazneli Devleti'nin egemenliği sona ermiş ve Selçuklu Devleti'nin egemenliği başlamıştı. İbrahim Yinal, zaferden 12 gün sonra, Nişabur'u teslim almaya gidince halkın endişesi karşısında söylediği sözler Selçuk beylerinin devlet kurucu yüksek vasıflarını ifade bakımından çok mühimdir:

Adil bir padişah olan büyüğümüz Tuğrul Bey'e yazıyorum. Çağrı Bey'i Mero'e ve Yabgu'yu da Sarahs'a tayin edip gelecektir. Bugüne kadar yapılan yolsuzluklar veya yağmalar küçük halkın işi olup geçim sıkıntısı ve zaruretle oluyordu. Bugün ise durum değişmiş ve memleket bizim olmuştur (Turan, 2005: 98).

Merv'de "Malik al-muluk" unvanı ile Çağrı Bey adına hutbe okunurken, İbrahim Yinal'ın "al-sul-tan al-mu'azzam" Tuğrul Bey adına hutbe okutmağa başladığı (Mayıs 1038) Nişabur'a haziran ayında parlak bir merasim ile Tuğrul Bey girdi. Maiyetin de 3 bin atlı var idi. Kolunda, Türk hâkimiyet alameti olarak, yay taşıyordu. Sultan Masud'un oradaki tahtına oturduğu zaman, şehrin en sayılı adamı (Kafesoğlu, 2014: 25) kadı Said ile görüşerek: "Biz yabancılarız; Tazik'lerin usullerini bilmeyiz. Bu sebeple bizden nasihatlerinizi esirgemeyiniz" sözü ile büyüklüğünü ve nezaketini gösterdi (Turan, 2005: 98). Yöre halkına dönerek "Şehir sakinleri ve reayadan hiçbiririyle işimiz yoktur ve hiçbir yaratılmış incitilmeyecektir." dedi (Fazlullah, 2010: 88). Abbasi halifesi al-Kaim bi-amr Allah tarafından Nişabur'a elçi gönderilmesi Selçukluları, haklı olarak memnun etti; zira bu, halifenin Horasan hakimi ve bütün Türkmenlerin başı olarak Tuğrul Bey'i tanıması demek idi (Kafesoğlu, 2014: 26). Kazandıkları bu ikinci zafer sonunda Selçuklular bağımsızlığa kavuştular; eski Türk devlet geleneğine göre Tuğrul Bey "es-Sultanü'l-muazzam" unvanıyla devletin hukuki ve fiili başkanı olarak Nişabur'a, Çağrı Bey Merv'e ve Musa Yabgu da Serahs'a hakim ve sahip oldular. Böylece Horasan'da Gazne hakimiyeti artık tamamen sona erdi (Sevim, 1993: 184).

Görüldüğü üzere Serahs savaşının sonuçları bakımından Selçuklular Horasan da takriben 5-10 yıllık çetin mücadeleleri sonucunda istedikleri konuma gelmişlerdi. Nitekim eskiden kendilerine yurt vermeleri için sığındıkları Gazneli Devleti'nin gözünde yağmacı birer topluluk olarak görünürken elde edilen bu önemli galibiyetler sonucunda devletlerini kılıçlarının hakkıyla kuran bir topluluk haline gelmişlerdir. Böylece hakimiyetlerini kurdukları bu bölgede rahat bir şekilde yaşamaya ve yönetmeye başlamışlardır. Adlarına hutbe okutmaları da artık Horasan bölgesinde bir Selçuklu Devleti'nin kurulduğunun göstergesi olarak sayabiliriz. Zira Türk-İslam devletleri geleneklerinde hutbe okutmak hükümdarlık alametidir. Bu suretle artık bölgede özerk bir yapı olmaktan çıkarak bağımsız bir yapı haline gelmişlerdir.

5. Sonuç

Türk tarihinde önemli izler bırakan Büyük Selçuklu Devleti'nin tarihteki kaderini şekillendiren olay Nesa ve Serahs savaşlarının kazanılmasıdır. Zira bu iki savaş ile birlikte daha önce askeri ve siyasi yönden dikkate alınmayan Selçuklular aldıkları zaferlerle birlikte gerek askeri gerekse siyasi yönden dikkate alınmaya başlanmıştır. Özellikle siyasi yönden bu savaşları kazanmaları komşu devletlerin kendileriyle olumlu yönden münasebeteler kurması ve bölgede siyasi bir yapı olarak kabul edilmelerini sağlamışlardır. Bu şekilde siyasi bir yapı olarak kabul edilmeleri kendilerini bölgede üstün bir güç durumuna getirmiş ve burada bir devlet kurma gerçeğini onlara göstermiştir. Bu gerçeğin peşinden emin adımlarla ilerleyen Selçuklular zamanla güçlerine güç katarak Gazneli Devleti'ne karşı daha güçlü bir duruma gelmiş ve Gazneli Devleti'ne karşı aldıkları Nesa ve Serahs savaşlarının galibiyet ile sonuçlanmasıyla birlikte 1040 yılında gerçekleşecek ve Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşunu atacak Dandanakan savaşına götürmüştür.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.
The authors have no conflict of interest to declare.

Açık Erişim Lisansı/ Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Kaynaklar

- Ahmed bin Mahmud, (1977), *Selçukname*, (Haz.: E. Merçil), İstanbul: Kervan Yayınları.
- Alptekin, C. (1994), *Doğuştan Günümüze Büyük Büyük İslam Tarihi (Selçuklular)*, (Cilt 7), Konya: Kombassan Yayınları.
- Ebu'l-Fazi Muhammed B. Hüseyin-i Beyhaki, (2022), *Tarih-i Beyhaki*, (Çev.: N. Lügal), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ebu Said Abdulhay Dahhak b. Mahmud Gerdizi, (2022), *Zeynü'l-Ahbar (Tahiriler, Saffariler, Samaniler ve Gazneliler)*, (Çev.: F. Akçay) Ankara: Gece Kitaplığı.
- İbnü'l Esir, (2022), *El-Kamil'de Selçuklular*, (Çev.: A. Özyaydın), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2014), *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Ötüken Yayınları.
- Köymen, M. A. (2006), *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köymen, M. A. (2010), *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, (Cilt 1), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Merçil, E. (1989), *Gazneliler Devlet Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Merçil, E. (2009), "Sipehsâlâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 37, ss. 259-260), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Merçil, E. (2013), *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Merçil, E. (2016), *Büyük Selçuklu Devleti*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Minhac-i Sirac el-Cüzcani, (2020), *Tabakat-ı Nasırı (Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Harezmsahlalar)*, (Çev.: E. Göksu), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Muhammed b. Ali b. Süleyman el-Ravendi, (2020), *Rahat-Üs-Sudur ve Ayet-Üs-Sürur* (Cilt 1-2), (Çev.: A. Ateş), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Muhammed b. Havendaş b. Mahmud Mirhand, (2018), *Ravzatu's-Safa (Tabaka-i Selçukiyye)*, (Çev.: E. Göksu), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Muhammed el-Hüseyni, el-Yezdi (2020), *el-Uraza fi'l-Hikayeti's Selçukiyye*. (Çev.: M. Çalışkan) İstanbul: Selenge Yayınları.
- Özaydın, A. (1991). Arslna b. Selçuk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3, s. 402-403. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Özaydın, A. (1993), Cend, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 7, ss. 359-360), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özaydın, A. (1997), Hârizm, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 16, ss. 217-220), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özaydın, A. (2009), Selçuk Bey, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 36, ss. 364-365), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özgüdenli, O. G. (2003), Mâverâünnehir, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 28, ss. 177-180), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Reşidü'd-din Fazlullah, (2010), *Cami'ü-Tevarih (Zikr-i Tarih Al-i Selçuk)*, (Çev.: E. Göksu, H. H. Güneş), Ankara: Selenge Yayınları.
- Sevim, A. ve Merçil E. (2020), *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sümer, F. (1994), Dihkan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 9, ss. 289-290), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sümer, F. (2009), Selçuklular, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 36, ss. 392-397), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Turan, O. (2005), *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Zahiru'd-Din Nişaburi, (2018), *Selçukname*, (Çev.: A. G. Fidan), İstanbul: Kopernik Yayınları.